

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**POJETÍ ČLOVĚKA VE FILOSOFII JANA PATOČKY –
PROBLEMATIKA PŘIROZENÉHO SVĚTA, DOMOVA
A VÝCHOVY**

Bc. Andrea Tyršová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**POJETÍ ČLOVĚKA VE FILOSOFII JANA PATOČKY –
PROBLEMATIKA PŘIROZENÉHO SVĚTA, DOMOVA A VÝCHOVY**

Bc. Andrea Tyršová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír MURGAŠ, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Chtěla bych především poděkovat rodičům, kteří mi nejen v době studia pomáhali s opatrováním dětí a rovněž tak mému vedoucímu práce PhDr. Jaromíru Murgašovi, CSc. za jeho cenné připomínky a rady.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	KDO JE JAN PATOČKA?	3
3	PŘIROZENÝ SVĚT	4
3.1	„Přirozený svět“ po 33 letech	8
3.2	Péče o duši	9
3.3	Pojetí životního pohybu	11
3.3.1	Pohyb zakotvení	14
3.3.2	Pohyb sebezprodlužování	17
3.3.3	Pohyb průlomu nebo sebezískávání	18
3.3.4	Závěrem	20
4	FILOSOFIE VÝCHOVY	22
4.1	Myšlenka vzdělanosti	24
4.2	Význam a užitek filosofie pro výchovu	26
4.2.1	Výchova a její podstata a výměr	29
4.2.2	Výchova a její možnosti a meze	31
4.2.3	„Výchovné Ideje“ dle Patočky	32
4.3	J. A. Komenský – Komeniologické studie	33
5	FILOSOFIE DOMOVA	37
5.1	Cizota	38
5.2	Domov určený základními tendencemi člověka	40
5.3	Domov jako hodnota	42
5.4	Přirozené místo jako výchozí bod pro filosofii domova dle B. Janáta	44
6	ZÁVĚR	47
7	RESUME	49
8	POUŽITÁ LITERATURA	51

1 ÚVOD

Jako téma diplomové práce jsem si zvolila českého filosofa Jana Patočku a jeho filosofické pojetí člověka. Jelikož je filosofie Jana Patočky velmi obsáhlá a různorodá, rozhodně ji nelze shrnout v jedné práci. Jeho filosofie si žádá hluboké a dlouhodobé zkoumání. Proto se zde především pokusím shrnout problematiku přirozeného světa, domova a výchovy, které souvisí nejen s filosofií, ale také s psychologií. Jan Patočka totiž představuje pedagoga, jehož spisy jsou právě laděné nejen pedagogicky a filosoficky, ale také psychologicky.

Základem filosofie Jana Patočky je „přirozený svět“, tedy svět našeho života. Svou filosofii směřuje k péči o duši, a to nejen o tu vlastní, nýbrž i o duši druhých, což vidí jako to pravé, co člověku ukáže pravdu, což je úkol jeho filosofie, tedy života. A tento jeho svět souvisí také s výchovou a domovem.

Dalším důvodem k volbě tohoto tématu diplomové práce je osobnost a popularita tohoto českého filosofa, a to nejen v České republice, ale i v zahraničí, která jistě neupadne v zapomnění. Byl skvělým filosofem právě proto, že pro něho byla filosofie koníčkem, vášní, a i když se jí kvůli neblahým historickým okolnostem své doby nemohl věnovat tak, jak bych chtěl, což je také důvodem, proč jeho filosofie není uceleným systémem, přesto jí zůstal věrný a zanechal pro své žáky skvělé studie k zamyšlení.

Práce bude obsahovat čtyři hlavní kapitoly. V první se seznámíme s životem Jana Patočky, ve druhé s jeho nejzákladnějším filosofickým tématem, kterým je „přirozený svět“, v němž si v podkapitole představíme také filosofický systém, kterým je filosofie pohybu čili troj pohyb. Stěžejními primárními zdroji, z nichž zde bude čerpáno, budou *Přirozený svět jako filosofický problém*, *Tělo, společenství, jazyk, svět*, *Co je existence*, *Péče o duši* a *Kacířské eseje o filosofii dějin* a rovněž tak bude využita sekundární literatura jako např. Dubský, Ivan: *Filosof Jan Patočka* nebo Blecha, Ivan: *Jan Patočka a další*.

Poté bude následovat kapitola „filosofie výchovy“ opírající se především o stejnojmenný záznam přednášek Jana Patočky, kde ukazuje, jaký by měl být vztah mezi učitelem a žákem, od čehož se odvíjí výchova a její důležitost pro sebevýchovu. Dále bude využit spis *Myšlenka vzdělanosti a její dnešní aktuálnost* či *Filosofické základy Komenského pedagogiky* a publikace Radima Palouše: *Čas výchovy nebo Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole* či Stark, Stanislav: *Kapitoly z filosofie*

výchovy. Zde se Patočka obrací k řecké filosofii, která byla výchovným hnutím a především vychází ze Sókrata, pro kterého, a tedy i pro Patočku, je výchova založená na dialogu, což následně vede právě k sebepoznání, sebekontrolé.

V poslední kapitole se zaměřím na „filosofii domova“, neboť pojem domova je pro Patočku velmi důležitý. Domov je centrem přirozeného světa, v němž původně žijeme. A je ovlivněn technickým pokrokem, díky němuž se člověk vzdaluje nejen svému okolí, ale především sám sobě. Člověk ztratil svůj domov, ale jedině doma jsme schopni nalézt sami sebe a otevřít se tak okolí. Člověk má ovládat techniku, nikoliv ona jeho. Nesmíme přijmout technický svět jako svůj vlastní svět. Je tedy možné žít ve světě techniky? A jaké má vlastně technika místo v přirozeném světě? I toto jsou otázky, které se zde pokusím zodpovědět. Pro komplexnější představu o domově bude v práci využita analogie s dalšími filosofy, jako např. Waldenfels, Bernhard: *Znepokojivá zkušenost cizího* nebo Janát, Bohumír: *Domov jako metafyzický horizont lidského života*.

Cílem práce je zachytit Patočkův pohled na člověka v souvislosti s přirozeným světem, zrekapitulovat jeho pojetí domova a určit typy jeho souvislosti s motivy jeho konceptů výchovy a přirozeného světa.

2 KDO JE JAN PATOČKA?

Úvodem se sluší představit Jana Patočku, který se narodil 1. června 1907 v Turnově jako třetí ze čtyř synů. Jeho matka Františka byla původně operní pěvkyně a otec Josef byl středoškolským profesorem, jenž měl na Jana ve všech směrech nesmírný vliv a byl „autoritou takřka neodvolatelnou“.¹

Jan Patočka byl velice vzdělaný, i když zpočátku nevěděl, jaká bude jeho budoucí kariéra. Od roku 1925 studoval na Karlově univerzitě obor románská a slovanská filologie. Ovládal mnoho jazyků, např. němčinu, ruštinu a francouzštinu, i když ani jazykověda ho moc nelákala. V letech 1928-1929 studoval na Sorbonně, zde se setkal osobně s Edmundem Husserlem, který založil fenomenologii, na niž Patočka navázal. V roce 1936 se habilitoval prací *Přirozený svět jako filosofický problém*. A jak už jsem zmiňovala v úvodu, jeho životní vášní se nakonec stala filosofie, kterou inspirovaný Sókratem směřuje k péči o duši, protože ta vede člověka správným směrem.

Byl také redaktorem časopisu Česká mysl a spoluorganizoval Husserlovy přednášky v Praze; po smrti Edmunda Husserla (1938) se přičinil o záchranu jeho pozůstalosti. Po uzavření českých vysokých škol v roce 1939 učil na gymnáziu a vydal několik knížek pro budoucí studenty univerzity. V roce 1945 se vrátil zpět na Univerzitu Karlovu. Pracoval v Ústavu T. G. Masaryka, dále ve Výzkumném ústavu pedagogickém jako vědecký pracovník, kde připravoval první vydání Komenského díla *Všenápravy*. Od roku 1964 byl Jan Patočka editorem ve Filosofickém ústavu AV, absolvoval přednášky ve Francii a v Německu a v roce 1968 se vrátil na Univerzitu Karlovu, ale v roce 1972 byl penzionován. Z politických důvodů měl zakázáno veřejně působit a až do své smrti pořádal soukromé přednášky.

Jan Patočka byl i signatářem a jedním z prvních tří mluvčích Charty 77. Byl opakovaně vyslýchán StB, což způsobilo jeho fyzické i psychické vyčerpání, kterému podlehl 17. března 1977.

¹ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 15.

3 PŘIROZENÝ SVĚT

Jako filosof se Jan Patočka představil svým spisem *Přirozený svět jako filosofický problém*, který začíná slovy: „Problém filosofie je svět v celku.“ A tento celek, jeho zachycení a vykázání, je pro Jana Patočku motivem jeho filosofie. Setkáváme se zde s analýzou „přirozeného světa“ neboli „světa našeho života“. Člověk žije ve dvojitě: právě ve svém přirozeném světě a ve světě, který pro něho vytvořila moderní přírodověda.² Právě celek světa drží lidskou existenci a poskytuje jí horizont pohybu, ručí za autenticitu člověka, kdy, jak říká Anna Hogenová, autenticitu osobnosti a chvíle svého života člověk ztrácí tím, že žije svou přítomnost napřed, tj. plánuje³ a zároveň způsobuje jeho krizi, pokud na něj není brán zřetel. Je zde tedy svět přirozeně daný a svět, který tvoří věda. A díky vědě se skutečnost rozpadla na části, člověk vnímá svět jen ve fragmentech. „Ztratili jsme jednotný náhled na skutečnost, postrádáme celkový vztah k ní.“⁴ Z toho vyplývá, že člověk působením vědy žije ve dvou odlišných světech: v jednom, ve kterém myslí, a v druhém, ve kterém žije.

K problému světa v celku dodává Hogenová, že je nutné, abychom naslouchali a naslouchání se učili, neboť v tom spočívá podstata kultivace lidské bytosti, tedy se musíme naučit poslouchat to, co k nám přichází jako poselství, abychom porozuměli spáře, která nás drží v celku světa.⁵ Musíme být s celkem světa propojeni, a to umí jen naše psyché, které překládá myšlenky, nikoli jen slova, a tedy musí být u počátku, z něhož všechno roste a vyvíjí se. Cesta k počátku je návrat k nám samým.⁶ Hogenová hovoří ve svém díle *K fenoménu stáří* o cestování, jako o podstatě toho, co je návratem k sobě samému, neboť cizí nám sdělí, co nám schází, a je podmínkou pro to, abychom poznali, co je naše nejvlastnější možnost. Při cestování nepoznáváme cizí kraje, ale právě ten svůj, a cestováním je i zráním, neboť starý člověk už ví své a nepotřebuje tolik informací. Dle mého názoru by se zde mohlo hovořit o „stýskání se“, protože když se nám stýská, ať už po někom či po něčem, pak si právě uvědomíme, kdo nebo co nám schází, kde je náš domov apod.

„Neživé vstoupilo na místo živého, svět umělý vytlačil přirozený, člověk přestal stát v centru chápání života. To jsou důsledky faktu, že se nejen změnila představa světa, ale že tato změna

² DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, s. 9.

³ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 28.

⁴ DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, s. 13.

⁵ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 26.

⁶ Tamtéž, s. 51.

zasáhla celkový náš poměr ke skutečnosti.“⁷ Veškeré úsilí technicky ovládnout přírodu, které vzbuzuje naděje, že se člověk stane jejím pánem, je vlastně „sebeabdikací“ člověka, je to spolehnutí na přírodu, kdy život sice přijímá, ale nežije sám ze sebe.

Patočka uvádí, že přirozený svět je bez teoretického úsilí a umění, a tudíž člověk, který projde moderní vědou, nemůže žít v přirozeném světě, neboť věda přirozený svět nerozvíjí, nýbrž jej rekonstruuje,⁸ což je důvodem toho, proč moderní věda a přirozený svět nejsou celkem. Přirozený svět je tedy ovlivněn vědou, tudíž už se nejedná o přirozený svět, jde o svět odvozený, nepůvodní. Je vytvořen svět, který pozbývá smyslu, kde přestávají platit základní lidské hodnoty. Musíme si tedy uvědomit, že si představu o světě vytváříme přirozeně, spontánně, bez teoretického přičinění. Podle mne bychom tedy měli pro hlubší porozumění poznání umět zapomenout na vědu, resp., jak uvádí Husserl „uzávorkovat“ ji. Nejprve tedy musíme pochopit věci kolem nás, pochopit přirozený svět a život, čímž pochopíme sami sebe. Teprve pak bychom měli odstranit „závorky“ u vědy, která by nám měla být jen pomocníkem např. při odpovědích na otázky, kterým nerozumíme, nebo u kterých si nejsme jisti s odpovědí. My bychom měli vědu ovládat, nikoliv ona nás.

Jak tedy člověk existuje ve svém světě a jak se k němu vztahuje - o to především jde Patočkovi při analýze přirozeného světa. Pokud bereme člověka jako hlavního člena vztahu, jako část přírody, pak k němu určitě patří tělesnost, „kterou (jako všechna zvířata) vládne a jejímž prostřednictvím je v neustálé interakci s věcmi svého okolí.“⁹ Co dále k člověku patří a čím se odlišuje od ostatních živých tvorů, je jeho vlastní konečnost, kterou si uvědomuje; ví o své konečnosti, „protože se jako konečnost ukazuje na něčem, co není konečné, to je právě bytí.“¹⁰ Člověk je tedy součástí přírody díky své tělesnosti, neboť je v kontaktu s jinými předměty tohoto světa, je jeho částí, má svět a ví o světě, skrze naše tělo jsme v interakci s věcmi, získáváme zkušenosti, tělesnost je prvním kontaktem s tím, co nás obklopuje. „Impuls k věcem, tělesná dynamika má ráz něčeho, co je zde, ale nejeví se samo sobě v plnosti, originalitě. Přesto ví o sobě, o své působnosti, o tom, že funguje, že se zmocňuje věcí.“¹¹ Tedy nám tělo ukazuje svět, který dle Patočky není jen jako soubor jsoucích věcí, ale jako funkce, „jež působí, že takovou rozrůstající se skutečnost můžeme mít ve vědomí, jako s něčím

⁷ DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, 14.

⁸ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy I.*, s. 134-135.

⁹ Tamtéž, s. 191.

¹⁰ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 192.

¹¹ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 38.

příslušným k podstatě lidství samé, k formě naší existence mezi věcmi.“¹² Člověk ve světě žije i s druhými lidmi, tudíž má schopnost pochopit je a porozumět jim, jeho život není žití pro sebe a o sobě, ale žití i s druhými a s ohledem na ně.¹³ To, že člověk chápe svoji tělesnost, díky níž vnímá druhého člověka, považuje Patočka za projev lidství. Blecha to komentuje následovně: „Patočka svou deskriptivu situace člověka na světě z objektivního hlediska začíná zjištěním, že prvním znakem našeho výskytu ve světě a prvním orgánem kontaktu s ním je tělesnost.“¹⁴ Zde jsem se dotkla dalšího směřování Patočkovy filosofie, a tím je péče o duši. Přičemž nejde jen o péči naší duše, ale péči máme i směřovat k druhým, ke společnému celku, ale o tom se zmíním až později.

Člověk, aniž by si to uvědomoval, má celkové schéma universa, které jej obklopuje. “Toto celkové schéma má svou poměrně pevnou strukturu, pokusil jsem se rozlišit její hlavní rysy. Lidský svět je vyznačen protikladem domova a cizoty, časovým rozměrem a zbarvením náladovým. Jedině v takovémto schématu jsou nám věci dány.“¹⁵ Z čehož jasně vyplývá, že svět jako celek pochopíme díky uvědomění si naší existence ve světě mezi tolika věcmi.

Domov je tedy něco, kde se cítíme bezpečně a je nám známý, kdežto proti němu stojí dálava s cizotou, které nás překvapují, neboť „předměty i lidé se chovají nebo mohou chovat na každém kroku jinak, než jsme zvyklí ze svého domova.“¹⁶

Co se dále týká struktury světa, je čas, který nám nejen určuje minulost, přítomnost, budoucnost, den, noc, ale lze ho také fázovat historicky, jak uvádí Patočka, „svět našeho domova je svět tradic a dále nesených, předávaných impulsů.“¹⁷ A rovněž tak, co se týká spíše subjektivnosti, do struktury světa patří nálady a stavy, neboť „celé jsoucno se nám jeví vždy v určitém náladovém zbarvení; nálada je sice vždy vlastní, vnitřní „stav“, ale zbarvuje zároveň naše věcné okolí, které jako by na ní participovalo.“¹⁸ I tedy nálady, které souvisí s naším sebeprožíváním, jsou nejen součástí naší tělesnosti, nýbrž „[...] co se týče i okolí a světa vůbec.“¹⁹ Nejen podle Patočky, ale i dle mého názoru, zřejmě většiny z nás, nálada ovlivňuje

¹² PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy I.*, s. 192.

¹³ Tamtéž, s. 192.

¹⁴ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 64.

¹⁵ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy I.*, s. 130.

¹⁶ Tamtéž, s. 195.

¹⁷ Tamtéž, s. 196.

¹⁸ Tamtéž, s. 197.

¹⁹ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 35.

naše chování a některé nálady jsou chvilkové, jiné jsou trvalejší, z čehož vyplývá, že některé jsou závislé na situaci a jiné jsou nám vrozené.

„Člověk nezačíná svou zkušenost nikdy od začátku, nikdy nepřijímá chaos, ale svět. V tom je korelace člověka a světa. Proto přirozený svět není dílem našeho konání, toto konání je zapuštěno do něčeho před námi, co v nás i s námi funguje.“²⁰ Korelaci mezi světem a člověkem, jak říká Husserl, získáme systematickým postupem, fenomenologickou metodou, která vyžaduje, „aby se ego systematicky dotazovalo zpět vycházejíc od svého konkrétního fenoménu světa a přitom se učilo poznávat sebe samo, [...]“.²¹

Člověk se stává odpovědným sám za sebe svou otevřeností, protože, jak říká Patočka, „otevřenost označuje možnost (základní možnost) člověka, aby se mu jsoucno (takového způsobu, jakým sám není, i takového, jakým jest – jsoucno otevřené) ukázalo samo od sebe, tj. bez zprostředkování něčím jiným.“²² Svět lidského života, přirozený svět, se dá pojmut jen jako celek podstatných způsobů lidského chování, jejich předpokladů a sedimentů, přístupný pouze otevřenému chování.²³ Díky otevřenému chování se může jsoucno ukazovat a stávat se tak fenoménem. Ještě je nutno dodat, že Patočka bere otevřené chování jako historické a časové, neboť je vždy v pohybu.

Patočka dochází k závěru, že sporem mezi dvojím světem, světem vědy a naivním světem je pro moderní lidstvo vlastně rozpor mezi citem svobody a objektivním posuzováním člověka. Člověk jako součást přírody je řízen ve svém jednání objektivními silami. Ale z hlediska vědeckého objektivismu tento spor neexistuje, neboť naivní svět, podle něj, neobsahuje nic, co by se nedalo objektivně zařadit a vyložit.²⁴

Patočka chce napomoci tomu, aby se člověk vyrovnal se svým prostředím, ve kterém žije. Nemá však na mysli návrat k přirozenému světu spojený s odmítnutím moderní vědy, protože věda podle něho není jedinou příčinou dnešní krize racionalismu, ale snaží se navázat jednotu mezi oběma světy, světem vědy a světem naší každodennosti, a to prostřednictvím filosofie jako funkce této jednoty. Filosofie, která bude schopna zjednat nápravu, která si klade člověka do popředí svého zájmu, „...musí to být filosofie, která nejen nemůže být protivědecká, ale která musí být „přísnější“ vědou než jednotlivé vědy, vědou, která založí všechny vědy.“²⁵ A

²⁰ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 130.

²¹ HUSSERL, E., *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*, s. 211.

²² PATOČKA, J., *Kacířské eseje o filosofii dějin*, s. 25.

²³ Tamtéž, s. 29.

²⁴ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 18.

²⁵ DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, s. 16-17

takovou filosofií byla a je pro Patočku Husserlova fenomenologie, přičemž Patočka chápe fenomenologii spíše jako metodu, neboť „*fenomenologie* je způsob filosofování, který nevychází z hotových tezí jako premis, ale ke všem premisám zachovává distanc. [...]. Fenomenologie zkoumá, co ze zkušenostního obsahu je v tezích obsaženo; pro každou abstraktní myšlenku chce ukázat, co je za ní skryto, jak se k ní dospívá, co je za ní viděného, žitého. Odhalujeme něco, co zde již bylo, co jsme cítili, viděli koutkem oka, ale ne plně věděli, co „nebylo přivedeno k pojmu“. [...]. To, co jsme vymezili jako fenomenologii – učit se přesně myslet a vidět (jak přecíst, jak říci, co vidíme) – je obsaženo ve filosofii vždy. Celá filosofická tradice je kombinací umění myslet a umění vidět.“²⁶

3.1 „Přirozený svět“ po 33 letech

Po třiatřiceti letech se Jan Patočka vrátil k tématu přirozeného světa. „Hovoříme-li ale o návratu, děje se tak s jistým vyhrazením: motiv světa se ozývá tak či onak na všech nejrozmanitějších cestách Patočkova filosofování, i když není vysloveně tematizován. Vždy však vstupuje do popředí, jako je tomu v jeho výkladech pohybu a prostoru, [...]“²⁷

Jan Patočka zde podrobuje kritice svou koncepci subjektivity následovně: „Nepostačí však ani pouhé zavedení pojmu subjektu jako doplňku, kterého je k řešení zapotřebí. I „subjekt“ může být totiž pojat takovým způsobem, že nabude způsobu bytí, který je vlastní pouhým věcem. Je zapotřebí celý komplex původní danosti světa podrobit nové, zásadní analýze, je třeba ukázat nejen na její součásti a momenty, nýbrž vyšetřit též původně daný způsob jejich bytí – a tím se teprve otázkou pohne kupředu.“²⁸ Zkoumat svět tedy znamená zachytit to, co podstatným způsobem patří k lidskému životu, co mají společného. Přirozený svět musíme pochopit jako základ všech možností naší existence. Pokud tento svět vychází z objektivace, která vrcholí ve vzniku vědeckého obrazu světa, pak je nutně spojen s existencí, perspektivností, tělesností a konečností.²⁹

Patočka se v této studii přiklání k Heideggerovi, kdy sám píše, že „Heideggerovo prolomení koncepce subjektu v pojetí existence, které v jejím bytí běží o bytí, takže má porozumění pro bytí v celku i v jednotlivých rádech, je z uvedeného hlediska novým podstatným přínosem.“³⁰

²⁶ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 11.

²⁷ DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, s. 22-23.

²⁸ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 169-170.

²⁹ PETŘÍČEK, M., *Úvod do (současné) filosofie*, s. 119.

³⁰ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy II.*, s. 304.

Přesto u Heideggera jde stranou přirozený svět a i tělesnost a společenství, což je pro Patočku důležité, a proto se Patočka snaží o vydání vlastního tématu fenomenologie přirozeného světa, která spojí jak Husserlovu transcendentální fenomenologii, tak Heideggerovu ontologii; a tím je pro něj „pohyb lidské existence“.³¹

Existence jako pohyb je podstatně tělesná, nejen vzhledem k situaci, v níž jsme, ale tělesná je i naše činnost, naše chování i cítění. A díky této tělesnosti vykonáváme pohyb odněkud někam, tudíž pohyb má své východisko a svůj cíl. Na základě tělesnosti je naše existence také vytižena potřebou, opakováním, prodlužováním vlastní tělesnosti. Cirkulus existence působí za účelem, aby se život vracel do sebe a k sobě. „Na základě své tělesnosti je existence jakožto pohyb vztažena k těm velkým mocem, které vytvářejí přirozenost přírody přede vši jednotlivou předmětností, především k zemi jakožto prvnímu nehybnému referentu všeho pohybu a jakožto moci nade vším tělesným“. Moc není jen síla, ale i vládnoucí určení celého oboru jsoucna, který nemá protičlen.³²

Abychom pochopili existenci jako pohyb, musíme ji zařadit konkrétně do světa a chápat ji jako reální dění. Prožívaná tělesnost je právě něčím žitým, součástí života a tudíž sama určitý proces. K pochopení existence je tedy třeba pojmut člověka jako světovou a světskou bytost, jako bytost nejen na světě, ale která je sama „složkou světového procesu.“ Pro Patočku z toho vyplývá, že „tento pohyb, protože je právě něčím, co jest, ale ve formě pohybu existence, je bytí, které sobě rozumí [...]; je to takové bytí, které umožňuje jasnost, porozumění, poznání a pravdu.“³³

Tři pohyby rozlišuje Patočka dle časové dimenze, která v nich převládá, a blíže o nich pojednám později.

3.2 Péče o duši

Než blíže poukážu na další Patočkův přínos pro filosofii, čímž je pojetí životního pohybu, čili trojpohyb, zaměřím se na jeho směřování filosofie, které především vede ke starosti o duši. A proč je podle Patočky pro člověka vlastně tak důležitá? Právě proto, aby člověk mohl objevovat přirozený svět, žít tak v pravdě a být spravedlivým člověkem. A žít pravdivě, jak říká Hogenová, znamená, převzít odpovědnost, přičemž za duši by měl mít člověk nejvyšší

³¹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 278 a 279.

³² Tamtéž, s. 230.

³³ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 109.

odpovědnost, a to nejen za tu svou, ale i za ostatní. „Tak je krajina obrazem naší kolektivní duše. Tvář je obrazem naší individuální duše. Jakoby pramen, z něhož prameníme, vystupoval na povrch, aby světu oznámil, „jsem tady a teď“. Přesto nestačí žít správně jen podle nějakého vzoru, který představuje normu, ale musíme zjišťovat oprávněnost této normy.³⁴

Jedině člověk, který je pravdivý a spravedlivý, může žít šťastně a dle Platóna se jedná o člověka, který stále jedná a koná stejně, ať už je viděn druhými či nikoliv.³⁵ Dědictvím řecké filosofie je starost o duši, z čehož Patočka vychází, a proto se předně zabývá Platónem a Sókratem, neboť „když rozvíjí sókratovské téma: ti, kteří žijí v obci, kteří se podílejí na jejím řízení, musí být nejen lidé nahlédnutí, lidé nahlédnuvší do vlastní duše, ale též lidé, kteří dále nasměřovali své duše ke společnému celku, k působení na věci obecné.“³⁶ Pro Patočku, ale i pro řeckou filosofii je starost o duši nejen v rovině teoretické, jak tomu je u Husserla, nýbrž jde i o praktické snažení se dosáhnout dobra, neboť „pravda není jednou provždy dána ani není záležitost pouhého nazírání a přijetí ve vědomí, nýbrž celoživotní zkoumavá, sebekontrolující, sebesjednocující myšlenkově-životní praxe.“³⁷ To znamená, že v praktické rovině jde o to, pochopit život v jeho původnosti a dát mu smysl jako i druhým lidem a věcem, které jsou kolem něho ve světě. Patočka mluví o řecké společnosti jako o společnosti géniů, kteří „dovedli kulturu vytvořit sami z vnitřních sil; [...]“³⁸ Pro Řeky péče o duši rovná se lidská svoboda a ať už řečtí filosofové tvrdili nesmrtelnou duši či smrtelnou, shodují se na tom, že se o duši musí člověk starat, aby se přiblížil bohu.³⁹ Proto je pro Patočku antická filosofie evropským dědictvím.

Hogenová též uvádí, že bychom měli očistit svou duši od všech protikladů, které způsobují chaos, a doplňuje, že péče o duši je proces, „který z nás má udělat lidi odvážné.“⁴⁰ Musíme prostě přijímat nejen to, co k nám přijde zlehka, ale i to, co se na nás hrne jako buldozer. Nesmíme se bát žádných otázek, protože i otázky, kterých se bojíme, směřují k péči o duši, a proto je tato péče založena na tázání, neboť ten, kdo se táže, nelže, ale musí nám věřit, musí nás mít svým způsobem rád, protože důvěra a laskavost je základ. „Člověk musí cítit, že je tím druhým přijat ve své zvláštnosti, musí se cítit svobodný, volný. Jinak se bytostně nikdy neptá.“⁴¹

³⁴ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 78-92.

³⁵ PATOČKA, J., *Péče o duši II.*, s. 73.

³⁶ DUBSKÝ, I., *Filosof Jan Patočka*, s. 43.

³⁷ PATOČKA, J., *Kacířské eseje o filosofii dějin*, s. 92.

³⁸ PATOČKA, J., *Umění a čas*, s. 21.

³⁹ PATOČKA, J., *Péče o duši II.*, s. 160.

⁴⁰ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 191 a 192.

⁴¹ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 53.

A jak dále Hogenová dodává, jediné otázky směřují k tomu, co nám chybí, a to je důležité pro pochopení druhého člověka.⁴²

Paradoxní je to, že v životě často říkáme: „starej se o sebe“, „hled’ si svého“ apod., což odporuje tomu, co jsem právě uvedla v úvodu. Ale možná to řekneme jen tomu, kdo nezná sám sebe a snaží se moralizovat, dávat rady, přesvědčovat...Tomu, kdo se povyšuje, opovrhuje jinými. Protože, pokud je nám nějaký člověk vzorem, nebo patří mezi naše oblíbené osoby, určitě se rádi poučíme i z jeho chyb, poslechneme si rady. Dle mého názoru, pokud ale člověk nepečuje o svou duši a zažije něco, co ho hluboce zasáhne a ovlivní ho, může se změnit tím, že začne pečovat o sebe, o svou duši, může pochopit, co je v životě nejdůležitější a dle toho se chovat a předávat svou „péči o duši“ dál.

Kdybych shrnula „péči o duši“ u Patočky, určitě z toho plyne, že nejprve musíme nalézt sami sebe, svou duši, o kterou pečujeme, dát jí pevné základy a ta nás následně přivede ke zjištění, že tu nejsme jen sami pro sebe, ale směřuje nás k druhým lidem, a teprve to nás přivede k nazírání světa jako celku. Sám Patočka byl přesvědčen, že „filosofická otázka nebude umlčena: že konfrontace svobody se svou konečností povede lidstvo vždy znovu k dvojité otázce po smyslu a integritě jsoucna a tedy k otázce péče o duši a otázce po smyslu celku.“⁴³ A právě péče o duši souvisí s výchovou, která nás formuje a provází celým životem, což je další z témat, kterému se budu věnovat v této práci.

3.3 Pojetí životního pohybu

Jak už jsem uvedla, další Patočkův přínos pro filosofii je jeho pojetí životního pohybu, čili trojpohyb. I zde je jeho myšlenka existence jako trojpohybu ovlivněna antikou, ale i Heideggerem a jeho myšlenkou, „že život je život v možnostech, že je charakterizován vztahem k vlastnímu bytí, rozvrhujeme, kvůli čemu jsme, toto kvůli je možnost našeho života, [...]“.⁴⁴ Tedy i pro Patočku je život v přirozeném světě jako bytí na světě, kdy se vztahujeme k celku a v něm žijeme, což vykládá Patočka pohybem, k jehož výkladu se dostal až studiem pohybu u Aristotela.

⁴² HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 151.

⁴³ KOHÁK, E., *Jan Patočka: filosofický životopis*, s. 175.

⁴⁴ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 124.

Pro Aristotela je pohyb ve svém jádře nematematizovatelný, protože povaha pohybu není empirická, ale ontologická, tedy něco vnitřního, co vytváří a buduje bytost v jejím jsoucnu. Dle něho je pohyb charakterem jediné oblasti, oblasti FYSIS.⁴⁵

Aristoteles chápe pohyb jako změnu, jako uskutečňující se možnosti, je to skutek bytosti, která má jisté možnosti. Např. stavba domu, kdy je zapotřebí cihel, kamenů, malty, trámů..., zde je možnost domu. Pokud tyto elementy jsou určitým způsobem dány dohromady, pak už to není možnost domu, ale skutečný dům. Ale i život sám, je cílem každého jednotlivého pohybu, charakterizujícího živou bytost.⁴⁶

U Aristotela je kladen důraz na to, za čím, k čemu směřuje pohyb, čili na budoucnost, tedy pohyb se odehrává z něčeho, co zde ještě není a chápe ho, jak už jsem zmínila, jako změnu, jako uskutečňující se možnost.⁴⁷ Rovněž tak Heidegger chápe náš život jako realizaci možností, v nichž překračujeme přítomnost.

Podle Erazima Koháka se Patočkovu pojetí tří pohybů lidské existence může jevit jako dynamické obnovení Aristotelovy nauky o třech „duších“, vegetativní, animální a racionální. Aktivitu či pohyb usazování se ve světě máme společnou s rostlinami, které zapouštějí kořeny a tím se usazují; jde o vegetativní princip. Aktivitu sebezprodlužování, od sbírání potravy až k nejpropracovanějším systémům zajišťování pozemského života, sdílíme s ostatními živočichy, tedy jde o animální princip. A racionální princip je paralelou pohybu sebetranscendence, sahajícím k vizi ideálu. Kohák nesleduje jen tuto paralelu mezi Patočkovým výkladem tří životních pohybů s Aristotelovým pojetím tří základních životních aktivit, o třech „duších“, ale sleduje i paralelu s Kierkegaardovým pojetím tří dimenzí lidského bytí, které nazývá tři „stádia na životní cestě“. Kohák upozorňuje, že sám Patočka se o této paralele však nezmiňuje. Patočkův první, nereflektující pohyb nacházení se ve světě a nacházení světa, se často dá číst jako aktualizované přepracování Kierkegaardova estetického stádia, zatímco popis účelového sebezprodlužování, zřizujícího svět práce, se dá číst jako přepracované etické stádium. Tyto dva pohyby poté vedou ke třetímu pohybu sebetranscendence, což je původním naplněním lidského bytí. Z čehož vyplývá otázka smyslu transcendence, což u Kierkegaarda je řešitelné díky náboženství, kdežto u Patočky „je tato cesta uzavřena nepřítomností Boha.“⁴⁸

⁴⁵ PATOČKA, J., *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, s. 9.

⁴⁶ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 102-103.

⁴⁷ Tamtéž, s. 103 a 102.

⁴⁸ KOHÁK, E., *Jan Patočka*, s. 138-139.

Patočka však nemá na mysli pohyb jako fyzikální veličinu, ale zabývá se jím ve smyslu naší existence, pro níž je pohyb základ, a souvisí s tělesností, díky níž se pohybujeme, neboť „vládnutím tělem je základem života a zároveň porozuměním své nejzákladnější možnosti. Tedy nejen že pohyb k existenci náleží, existence je pohyb.“⁴⁹ Jak říká dále Patočka, tělesnost nenáleží jen k situaci, v níž jsme, ale patří i našim činnostem, tvorbě. Tělesné je i naše cítění a chování a na základě tělesnosti se vždy jedná o pohyb odněkud někam, přičemž Patočka dodává, že právě na základě tělesnosti „je naše existence také co do svého konání vytižena potřebou, opakováním, restituováním a prodlužováním vlastní tělesnosti.“⁵⁰ Jedině díky pohybu svého těla můžeme porozumět věcem, ale, jak dodává Patočka „nikdy to není pasivní zrcadlení předmětů, nýbrž odpověď činně se orientujícímu já, kterému tuto akci umožňuje vláda tělem, které je si každý subjekt bezprostředně vědom.“⁵¹

Podle Patočky, abychom vůbec pochopili pohyb lidské existence, je třeba přehodnotit Aristotelův pojem pohybu na pojetí původního života, tedy „že možnosti, v nichž je základ pohybu, nemají nijakého předem existujícího nositele, [...], nýbrž veškerá syntéza, vnitřní spojení v pohybu se odehrává v něm samotném.“⁵² A tato radikalizace spočívá v přijetí vzniku a zániku jako pohybu, přičemž k podstatě pohybu se dostaneme prostřednictvím pohybu jsoucna, které, jak říká Patočka, není ustanovené, ale teprve pohyb ho ustanovuje, pohyb mu umožní se vlastním způsobem projevit.⁵³ Tím chce Patočka říci, že vlastně pohyb je to, co je základem jsoucna, aby mohlo vzniknout a zaniknout a poznat samo sebe takové, jaké je. Dále Patočka uvádí, že s pohybem souvisí i čas, neboť „pohyb jest to, čím se ukazuje, že svět má na určitý čas jisté místo pro určitou jednotlivou skutečnost mezi jinými jednotlivými skutečnostmi.“⁵⁴ Čas je pro Patočku tím, co umožňuje pohyb.

Patočka uvádí ve svém díle *Přirozený svět jako filosofický problém*, že lze pohyb vnímat jako *praxis*, což je složka lidského života, ale pouze tehdy, pokud bytí jsoucna není lhostejné samo k sobě a zároveň mu není lhostejné to, že je a jak je. Dle Patočky takové jsoucno je tedy činné a otevřené, čímž je veškeré lidské konání. „Otevřené je právě jako jednání totiž svézodpovědný pohyb, pohyb, který беру na sebe jako akci.“⁵⁵

⁴⁹ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 101.

⁵⁰ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 230.

⁵¹ PATOČKA, J., *K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života*, s. 2.

⁵² PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 103.

⁵³ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 228.

⁵⁴ Tamtéž, s. 228.

⁵⁵ Tamtéž, s. 229.

Pro Patočku však není pohyb pouhé přemísťování v prostoru, je to i výkon existence, orientovaný v čase a v prostoru světa, který si sami vytváříme. Můžeme být v pohybu, i když jen stojíme na místě. Patočkovi jde o pohyb, kterým se člověk umísťuje a rozprostírá ve světě, a který přivede člověka ke vztahu k celku světa.⁵⁶

Pokud je náš život určen jako pohyb, pak dle Patočky potřebuje pohyb svůj referent, a to pevný referent, abychom si mohli pohyb uvědomit. Tímto pevným referentem je pro Patočku země jako podklad pro všechny pohyby a zároveň je i země moc, neboť vládne nad živly a věcmi, a to jak živými, tak i neživými. Z čehož vyplývá, že země vládne i nad životem a smrtí. Přesto Patočka dodává, že existuje ještě další referent, který je nehmatný a náleží mu vše, co je nedotknutelné jako nebesa, světlo, tma apod., prostě vše, „co náš obzor uzavírá bez uzavření, co tvoří vnějšek jako stále nás obklopující vnitřek.“⁵⁷

Jak už jsem uvedla, tři pohyby u Patočky rozlišujeme dle časové dimenze. Ve své práci *K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života* Patočka pohyby nazývá jako trojitost vztahu. Přičemž první vztah je získávání světa, zakotvení a zakořenění se v něm, a to pouze prostřednictvím druhých bytostí. Z čehož lze vyvodit, že aby mohl člověk nalézt svůj svět a své místo v něm, potřebuje k tomu druhé bytosti, tzn., že se nerodí jako hotová bytost. Rovněž tak ve druhém vztahu jsme závislí na druhé bytosti, na partnerovi, a zde jde o fázi fungování v zařazenosti, neboť partner pro nás má význam jen jako společný těžitel zájmu, povzbuzení k běhu, nebo představuje to, co bych mohl a co mi chybí, a proto jsme v podstatě „spolu v modu proti sobě“. Třetím vztahem je sebezískávání sebevydáním, v němž se hlásíme ke konečnosti, neboť jedině tím získáme vládu nad věcmi a pochopíme svou holou existenci.⁵⁸

3.3.1 Pohyb zakotvení

Nyní se podíváme na první základní pohyb, tedy pohyb zakotvení či přijetí, chcete-li zapuštění kořenů, který je základem pro všechny ostatní pohyby. Tento pohyb však může existovat bez dalších dvou pohybů, není na nich závislý. Jak říká Patočka, vztahujeme se k tomu, co už je, co ve světě je bez nás a pro nás hotovo a připraveno. Celý obsah pohybu je

⁵⁶ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 141.

⁵⁷ PATOČKA, J., *K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života*, s. 2 a 3.

⁵⁸ Tamtéž, s. 4.

nalezení a nalézání a život v jeho ochraně a zastínění.⁵⁹ Nerodíme se jako hotové bytosti, ale musíme sami získat svět prostřednictvím druhých.

O tomto pohybu právě Patočka hovoří jako o pohybu akceptace, což spočívá v přijetí a uvedení člověka do světa, a „jeho vstup do oblasti otevřeného, individuovaného jsoucna má ráz připravenosti a vzájemného skloubení.“ Akceptovat druhého můžeme pouze tím, že obstaráváme jeho potřeby v takové míře jako ty své, tzn., pracujeme.⁶⁰ Necháváme se akceptovat tím, že se přimykáme a ukazujeme ve své odkázanosti, což „je situace odděleného, toho, co je pro sebe, a nejodkázanější je samostatně jsoucí bytost tam, kde veškerý styk s vnějškem, který vyžadují její potřeby, [...], musí být zprostředkován jinými bytostmi.“⁶¹ To znamená, že pro dítě jsou zprostředkovatelem jeho rodiče, ke kterým se přimyká, je na nich závislé a rodiče ho životem provází, ochraňují a připravují jej do života.

Smyslem tohoto pohybu je tedy osvojit si to, co je v dané situaci dáno. Ale nepřetvářet to, co zde již je, pouze to přijmout a zároveň přijmout nás samé, protože, jak říká Patočka, tím můžeme rozvíjet své vlastní možnosti.⁶²

V tomto pohybu se tedy člověk učí žít s druhými lidmi, snaží se přijmout to, co zde již je, jsme odkázáni na druhého člověka, který nám dává bezpečí, teplo. Z toho vyplývá, že každý z pohybů je spolupohybem, což se v prvním pohybu projevuje právě odkázáním na druhé. Tento pohyb souvisí s naší původní minulostí, neboť se s ní člověk musí vypořádat, musí na ni reagovat. Člověk do světa není zasazen jako hotový, musí se sám určit a zakořenit, prosadit se v tomto světě, do kterého je vržen, a který je prostoupen zkušenostmi a tradicemi společnosti. Patočka ho charakterizuje jako „instinktivně-afektivní pohyb naší existence“. Jak dále Patočka uvádí, každý pohyb, tedy i pohyb zakotvení, má základní charakter naší existence a tím je pro pohyb zakotvení nahodilost, kdy život je určen nahodilostmi různého druhu, např. biologickými, tradičními apod..⁶³

Jak jsem již zmínila, pohyb má svůj referent, pevný referent, k němuž se vztahuje, a tím je země, která vládne nad pohybem zakotvení a tím i nad všemi dílčími pohyby. Ale Patočka zdůrazňuje, že v případě, kdy člověk si uvědomuje sám sebe, svou tělesnost a ovládá své pohyby, „musí zde všeobecná moc sama se objevit fenomenálně jako nehybný referent všeho

⁵⁹ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy II*, s. 354.

⁶⁰ PATOČKA, J., *Kacířské eseje o filosofii dějin*, s. 45-46.

⁶¹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 233.

⁶² Tamtéž, s. 232.

⁶³ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 105 a 106.

vlastního pohybu [...].⁶⁴ To znamená, že pokud si člověk uvědomí sám sebe, osamostatňuje se, ovládá své pohyby, pak v tu chvíli se objeví země, která činí tento pohyb pohybem a zároveň nám právě umožní porozumět i ostatním věcem.

Člověk se postupně zráním dostává ze závislosti na druhých tím, že objevuje sám sebe i své okolí a stává se samostatným, jak říká Patočka, a pokládá si otázku: Co vlastně získáme tím, že si uvědomujeme sami sebe, svou tělesnost? Dle něho je to možnost, abychom jsoucno viděli takové, jaké skutečně je, protože „každý náš pohyb v souvislosti s vnímajícím tělem dává vnímanému možnost se rozvinout, ukázat se z nové stránky; [...].“ A proto naše vlastní pohyby nejsou pro Patočku jen pohyby objektivními, ale jde i o pohyby „ontogenické“, čili pohyby zjevující. Z toho právě plyne naše svoboda ve smyslu schopnosti odhalit jsoucna, neboť „naš vněmově pohybový život je proto tak bohatý, hluboký, nevyčerpatelný, zajímavý, že je ve skutečnosti mnohem více než subjektivitou nesčetných dojmů – že je tímto žitím spolu se jsoucnem věcí, že vykonává za ně to, k čemu samy jsou lhostejné, jejich odhalenost v tom, že jsou a čím jsou.“⁶⁵ A dle Patočky by toto porozumění nebylo možné, pokud by již nebylo obsaženo v zárodku, čímž se člověk prvotně přibližuje k světu. Z tohoto plyne další charakteristika pohybu zakotvení, což je prastruktura, tedy vztah ty – já – naše okolí, z čehož vychází struktura domov – cizota, kterou Patočka považuje za jednu ze základních vlastností přirozeného světa. Podle mého názoru je cizota pro Patočku právě to úplně prvotní „vhození“ do světa, nebo chcete-li „vhození do vody“, a domov dle něho charakterizuje druhá osoba, ta je pro nás útočištěm.

Podle Patočky však tento pohyb nekončí tím, že se osamostatníme, že vládneme sami nad sebou a světem. Nejsme sice závislí na druhých, kteří jsou zprostředkovateli mezi námi a světem, osamostatňujeme se, ale poté ještě následuje překročení individuality, neboť jako samostatní nepřestáváme chápat svou konečnost, což je tím intenzivnější, čím více jsme otevřeni světu. K pochopení své konečnosti nám právě opět pomůže druhý člověk tím, že nás akceptuje, ale už ne jako závislou osobu, nýbrž jako samostatné individuum. V této fázi, kdy začínáme v očích druhého existovat samostatně, přichází dle Patočky slast, „kde nastává překročení ze života do života – to druhé, svět mimo mne, se vtělilo v bytost schopnou přijmout mne v jeho jménu.“⁶⁶

⁶⁴ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 237.

⁶⁵ Tamtéž, s. 234 - 236.

⁶⁶ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy II.*, s. 358.

3.3.2 Pohyb sebedloužení

Druhý pohyb sebedloužení či sebedloužení se odehrává v přítomnosti, vyrovnáváme se s realitou a tento pohyb je charakterizován prací.

V tomto pohybu jsme ti, kteří obstarávají, komu náleží jistá funkce, a věci jsou ve službě vůči nám, nejsou samostatné, pouze jsou prostředky našeho obstarávání, jak říká Patočka. I zde se jedná o spolupohyb. „Pohyb sebedloužení není jen sebe-prodloužení jakožto reprodukce sebe resp. společnosti, nýbrž i vytváření našeho neorganického těla, prodloužení naší existence do věcí, vytváření věcí, formování života skrze formování věcí.“⁶⁷ Neorganickým tělem myslí Patočka okolní svět, který s námi netvoří bezprostřední jednotu. Z pohybu sebedloužení plyne zachování lidského života a jde o projekci nás samých do něčeho dalšího (jako např. vytvoření nějakého díla, ale i práce samotná nebo náš potomek). Člověk si vytýčuje cíle a snaží se je uskutečnit, žijeme, a proto zde je zapotřebí rozumu, inteligence, rozvažování, jak říká Patočka.

Svět obstarávání náleží všem, protože i když jsme samostatným jedincem, přesto se s druhými lidmi setkáváme, pracujeme s nimi, spolupracujeme, podle Patočky sdílíme tento svět, a jak dodává, i druhá osoba je samostatnou bytostí, které díky realizujícím se možnostem na základě prostředků, rozumíme jako sobě samým. Druhý pohyb je tedy světem prostředků, ve kterém namísto instinktu nastupuje zájem. Začíná zde porozumění „ne už jen bezprostřední, ale inteligentní, sféra inteligence, porozumění věcným vztahům i osobním vztahům a zájmům.“⁶⁸

Pohyb reprodukce sice navazuje na pohyb zakotvení, ale Patočka zdůrazňuje, že je zároveň převrácením smyslu prvního pohybu. Patočka tím chce říci, že jsme samostatní a tudíž nezávislí na druhé osobě a jsme to my, kteří můžeme druhému také pomoci. Ten druhý nás může použít, protože jsme „použitelní a v této použitelnosti k dispozici,“ což ale samozřejmě platí oboustranně. K tomuto Patočka došel tím, že jsme nuceni vazbou života k sobě. A v tomto je rozdíl mezi prvním a druhým pohybem, neboť v prvním jde o jednostranné uspokojování a ve druhém, jak už jsem uvedla, o oboustranné, vzájemné uspokojování, což pramení z vazby k sobě a z vazby k věcem, protože vazby mezi vnějším okolím a našimi potřebami jsou

⁶⁷ Patočka, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět*, s. 106.

⁶⁸ Tamtéž, s. 111.

v neustálém přetváření a uzpůsobování okolí našim potřebám, aby byl umožněn život. Toto Patočka nazývá primární prací.⁶⁹

Jak už jsem uváděla u prvního pohybu, každý z pohybů má svou afinitu, tedy vzájemný vztah k určité situaci, kterou nelze přehlédnout, přičemž první pohyb je spjat s nahodilostí a v tomto pohybu, pohybu sebeprodlužování, je afinita k situacím utrpení, boje a viny. Rovněž tak každý pohyb má svůj životní ideál, kdy první pohyb má estetický ideál, zde jde o šťastný život a štěstí je spjato s nahodilostí, jak říká Patočka. U druhého pohybu jde o ideál asketický.

Přesto, že tento pohyb organizuje okolní i lidský svět, tak je v něm něco nezvládnuté, kdy Patočka říká, že ve světě je něco jako vlastní i cizí chaos. Podle Patočky to není ale způsobeno pouze nedostatečnou organizací, spíše jde o chybné porozumění sobě samému, a tudíž se otevřít světu a to je pro Patočku úskalím v životě moderního člověka, což ještě dokresluje slovy: „labyrintový charakter celého pohybu byl v minulosti často zdůrazňován a stává se stále více převládajícím pocitem života hlavně u moderního člověka, kde je hmatatelné nahromadění služeb, prostředků život prodlužovat a množit jeho možnosti, a kde se nicméně stupňuje nepřítomnost hlavního.“⁷⁰ Podle mého názoru zde Patočka naráží na dvojí svět, ve kterém člověk žije, čímž je přirozený svět a svět vědy, který sice usnadňuje člověku žití, ale nedává možnost rozumět sobě samému, svému bytí, tedy tomu hlavnímu. Hogenová k tomu dodává, že věda málokdy rozlišuje mezi důvodem bytí a důvodem poznání a snaží se zařizovat svět pouze ve smyslu komfortu.⁷¹

3.3.3 Pohyb průlomu nebo sebezískávání

Třetí pohyb je pro Patočku nejdůležitější, ale zároveň těžko dosažitelný. Tento pohyb je v dimenzi budoucnosti. Jde o „pohyb existence v užším slova smyslu, který vůči prvnímu a druhému pohybu je charakterizován tím, že těmto předcházejícím oblastem, rytmům se snaží dát celkové uzavření a celkový smysl.“⁷² Není samozřejmý, ale musíme se k němu odhodlat díky zvláštnímu druhu otřesu, který nás směřuje k něčemu neznámému, protože to dosavadní pro nás ztrácí význam. „Ve třetím pohybu opouštíme rovinu jednotlivostí a individuální existence a vztahujeme se náhle k celku, který je víc než souhrn jednotlivin, a k pospolitosti,

⁶⁹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 242.

⁷⁰ Tamtéž, s. 244.

⁷¹ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 61 a 91.

⁷² PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět.*, s. 104.

kteřá je víc než souhrn individuů spolupracujících pro reprodukci své obživy.⁷³ Věci, které šly v předchozích pohybech jaksi mimo nás, tak v tomto pohybu jsou integrovány do našeho života.

A kdo zná život v celku? Dle Hogenové je to starý člověk, kterého neděsí změny, a který se umí smířit s tím, s čím nelze vybojovat žádnou výhru. Starý člověk žije pro malé radosti, nikam nespěchá, na rozdíl od mladého člověka.⁷⁴

První dva pohyby jsou pod vládou země, třetí pohyb se snaží o prolomení pozemskosti, doslova Patočka mluví o „otřesení vlády země v nás, otřesení toho, co nás v oddělenosti poutá.“⁷⁵

Člověk se v tomto pohybu nesetkává s cizím jsoucnem, ale se sebou samým, a jak Patočka upozorňuje, ne však tak jako v obou předchozích pohybech, nýbrž „...běží o to, abych se viděl v nejvlastnější lidské podstatě a možnosti – ve svém pozemšťanství, které je zároveň vztah k bytí a k universu.“⁷⁶ A nejvlastnější možností, která nám náleží nejvíce ze všech možných možností, je smrt, jak říká Hogenová, a dodává, že „aby nás nepřekvapila, je třeba se na ni připravovat po celý náš život“, protože pokud si nepřipustíme zrození a smrt, pak žijeme z podsunutých možností, které jsou nebezpečné, nedají se hned poznat a musíme je zakusit, a tudíž nenajdeme sami sebe.⁷⁷ Což je vlastně v tomto pohybu důležité, setkat se se sebou samým, s vlastním jsoucnem, jak uvádí Patočka a doplňuje, že nejde o nahlížení a používání jiných jsoucen, které může člověk otevřeným chováním odhalit, ale jde o to, aby člověk díky návalu těchto možností právě nepřehlédl sám sebe.

V pohybu sebezískávání se stavíme čelem ke konečnosti jako k odevzdání, jak říká Patočka. Naše jsoucno tedy není jen bytím pro nás samotné, ale otvírá se bytí proto, aby se vše ukázalo takové, jaké je. Podle Patočky jde o obrat, který však nespočívá ve ztrátě světa, ale naopak jde o jeho plné nalezení, a dodává, že „je to obrat v jistém smyslu světský, protože svět žije prohloubeně, žije světostředně a světlostředně.“⁷⁸ Patočka zde ještě zmiňuje „bohočlověka“, tedy člověka „pravdivého“, ten představuje přirozený svět v pravdě a tím dochází ke střetu právě toho, co bude světem vládnout, „zda jsoucno a jeho přesila, nebo pravda bytí.“⁷⁹ Zde opět Patočka naráží na dva světy a to svět přirozený, svět pravdy, a svět vědy, který představuje

⁷³ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 144.

⁷⁴ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 199.

⁷⁵ PATOČKA, J., *Tělo, společenství, jazyk, svět.*, s. 112.

⁷⁶ PATOČKA, J., *Fenomenologické spisy II.*, s. 361.

⁷⁷ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 182.

⁷⁸ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 249.

⁷⁹ Tamtéž, s. 250.

jednotlivá jsoucna, kdežto v přirozeném světě jde o nahlédnutí světa jako celku. Tedy jde o spor „bohočlověka“ představujícího přirozený svět a člověka představujícího svět vědy, kde se člověk ztrácí díky jednotlivým jsoucnům. Proto podle Patočky hrozí „bohočlověku“ záhuba, „neboť je to jediný radikální způsob, jak „svět“, který nevidí než jsoucno, se ho může zbavit.“⁸⁰ Zároveň dodává, že pravda zprostředkovaná „bohočlověkem“ vstane z mrtvých, neboť se nejedná o věc, která by podléhala pustošivé nitrosvětské síle.

3.3.4 Závěrem

Pojetí životního pohybu je významným Patočkovým přínosem pro filosofii, kdy, ač mají pohyby lidské existence různé pojmenování, jedná se o tytéž. Jeho výklad zdůrazňuje, že člověk přece není nehybné jsoucno, ale jsoucno aktivní ve smyslu svého bytí, tedy se musíme ptát na to, jak se člověk ve světě projevuje, což Patočka nazývá pohybem směřujícím k úsilí být člověkem.

O troj Pohybu Patočka nehovoří jen v dílech, ze kterých jsem čerpala, ale zmiňuje se o něm i v jeho velkém díle „*Kacířské eseje o filosofii dějin*“⁸¹, a to jako o pohybu akceptace, pohybu obrany a pohybu pravdy.

Již ve své bakalářské práci⁸² jsem uvedla, že Patočkova koncepce tří pohybů lidské existence by se dala převést na skutečný lidský život, který je též rozdělen do tří fází. Malé dítě, jež se narodí, je vrženo do světa, nezná jej a začne ho poznávat a nalézat v něm své místo, a to prostřednictvím svých rodičů, učitelů, vrstevníků atd. Zde se jedná o první pohyb, pohyb zakotvení. Následně přejde do druhé fáze lidského života, tedy dospělosti, a zde jako v druhém pohybu sebezprodlužování už není závislý na rodičích, začíná se osamostatňovat, obrací se k druhým lidem, komunikuje s nimi, zajišťuje si obživu prací, zachovává rod a překonává různé překážky, které mu život připraví. Je jisté, že člověk, který umí být skromný a spoustu věcí si dokáže sám vybudovat, si také více všeho váží a je šťastnější než člověk, kterému vlastně vše zařídí druzí, především rodiče a další příbuzní, který žije jen penězi a nedokáže se radovat z maličností... Třetí fáze lidského života, čímž je stáří, je pohybem průlomu nebo sebezískávání. Ve stáří dokončíme svou cestu tím, že najdeme sami sebe, nikam nespěcháme a jen si užíváme a posloucháme v tichu přírodu kolem nás, očekáváme konec života, ale přesto

⁸⁰ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 250.

⁸¹ PATOČKA, J., *Kacířské eseje o filosofii dějin*, s. 45.

⁸² TYRŠOVÁ, A., *Pojetí člověk v díle Jana Patočky (se zaměřením na jeho pojetí životního pohybu)*, s. 22.

nečekáme na smrt s obavami. Víme, že to jednou přijde a snažíme se třeba dále zdokonalovat svou paměť, dáváme si další cíle nebo přání, kterých chceme dosáhnout, a proto stáří není konečné, i když jsou i staří lidé, kteří nejsou spokojeni se svým životem, už nebojují a přejí si odejít co nejdříve.

Starý člověk je svobodný, protože má míň strachů a jediné co potřebuje je, aby byl přijat mladým člověkem, což je v dnešní době vzácné, jak praví Hogenová. Ta dále dodává, že nemusíme starým lidem dávat dary, peníze, ale stačí s nimi chvíli být. Nemusíme ani mluvit a necháme je jen v klidu, v mlčení, protože mlčením říkají víc než slovy.⁸³

⁸³ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 228-231.

4 FILOSOFIE VÝCHOVY

Nyní se budu zabývat dalším obsáhlejším tématem této práce a tím je výchova. A co je vlastně výchova? Je to působení okolí na jedince s cílem předat mu znalosti a dovednosti a zároveň jde o formování jeho osobnosti především ve vztahu ke společnosti. Každý jedinec, a to nejen dle mého názoru, bude jinak vychován, když na něho budou působit oba rodiče, nebo pouze jeden z rodičů, či prarodiče anebo bude-li vyrůstat ve výchovném ústavu. Tím však nechci říci, že nejlepší výchovou pro jedince je výchova obou rodičů, to si nemyslím a vím to i ze zkušeností. Někdy ani oba rodiče na výchovu svých dětí nestačí a někdy jsou děti skvěle vychované pouze ze strany jednoho z rodičů, příp. vychovatelů v domovech. Samozřejmě záleží i na samotném dítěti, na jeho vrozených předpokladech, ale spousta vlastností se dá potlačit nebo naopak rozvíjet, a proto nelze říci, že se děti budou chovat jako rodiče. Určitě by se ale dítěti měl dát prostor k jeho rozvoji. Rozhodně není vhodné mu něco podsouvat, do něčeho ho tlačit, ale samozřejmě už od počátku musí být nějaké hranice, aby se dítě umělo chovat adekvátně k lidem. To je podle mého názoru základem k tomu, aby člověk správně pečoval o svou duši.

Výchova je tedy pro nás v současnosti spojena s výchovou dětí a mládeže, ale výchovou se zabývali již v antice, přičemž od 5. století př. n. l. se začíná uplatňovat typ myšlení, který se obrací k člověku, to znamená, že do té doby byl středem kosmos a sofisté se Sókratem tento zájem přesunuli na zem, do měst a nechali filosofii, aby se zabývala životem. Jak uvádí Patočka, řecká filosofie byla výchovným hnutím, nebyla to filosofie na katedrách, ale bylo to skutečné hnutí. Muži, kteří byli zralí, svobodní a měli mnoho času, se oddávali rozprávěním o důležitých otázkách. V tomto sdělování myšlenek vzniklo tzv. sofistické hnutí a „z toho, co bylo takovou svobodnou hrou a skutečným vzdělávacím majetkem, udělali určité zaměstnání, výdělek.“⁸⁴ Vzdělání tedy bylo zneužito. Sofisté za určitý obnos vyučovali i lež, resp. jak změnit pravdu v lež. A proti tomuto byl Sókrates a Platón. I v dnešní době, jak říká Anna Hogenová, dnešní filosofie a svět vychovává jedince, kteří chtějí jen peníze, aby byli konkurenceschopní, ale už jim nezáleží na tom, jakým způsobem peníze získají, nejdůležitější jsou pro ně peníze, nic vyššího totiž nenašli.⁸⁵

⁸⁴ PATOČKA, J., *Péče o duši I.*, s. 381 a 382.

⁸⁵ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 26.

Myslím si, že je vhodné v úvodu zmínit několik osobností z antiky, kteří svým myšlením ovlivnili právě i samotného Patočku. Nejvýznamněji určitě ovlivnil Patočku Sókrates a ten považuje vzdělání za celoživotní úkol. Důležitým přínosem jeho pojetí výchovy je jeho metoda dialogu, tedy kladení otázek směřujících k vyvolání rozpaků, a to je dle něho důležité pro sebevzdělávání, sebekontrolu. Díky získanému vědění, které jsme našli v nás samých, poznáváme nejen svět, ale i mravnost, neboť, dle Patočky, „ten, kdo se naučil spravedlivým věcem, je spravedlivý a nutně koná spravedlivé věci.“⁸⁶ Sókrates v souvislosti se svojí metodou kladení otázek položil základy teorie rozpomínání, neboť každý jedinec je vybaven znalostmi, které ovšem po narození zapomíná a tato metoda, čili kladení otázek, má tyto znalosti obnovit. Sám sebe Sókrates nepovažuje za učitele, neboť hovoří o své nevědomosti, nedokáže odpovědět na své vlastní otázky a pěstuje filosofii jako lásku k hledání vědění.⁸⁷ Kladením otázek se sám učitel dostává do role žáka a žák do role učitele, z čehož vyplývá, že nikdo není učitelem. Sókrates tedy vedl ostatní k tomu, aby se starali o svou duši, a to prostřednictvím otázek, aby ji vedli k dobru a starali se zároveň i o duši druhých, což je smyslem lidské existence.

Sókratův žák Platón, je dalším významným řeckým filosofem. „Platónovy ideje o životě státním neměly být toliko teoretickým filosofováním, nýbrž měly být převedeny do praxe.“⁸⁸ Z čehož vyplývá, že jeho Akademie byla rovněž místem politické činnosti. Vytvořil ucelenou filosofii zaměřenou na stát, člověka, výchovu, vzdělání a to formou dialogů, přičemž právě Sókrates ztělesňuje Platónovu filosofii. „Chtěl ukázat, že filosofie není jenom předávání nějaké nauky, určitých poznatků (poznatky jsou to, co je obsaženo ve vědách), nýbrž že filosofování je pohyb, jistý proces v nitru člověka, který v podstatě souvisí s odrazem od naivně přirozené a omezené každodennosti.“⁸⁹ Platón hovoří o otřesu, chcete-li údivu, který vede k otázkám po filosofii, protože je v něm ukryt zájem o ideu, přičemž, jak zdůrazňuje Platón, nejde o pochopení např. Pythagorovy věty, nýbrž o získání klíče, kterým si všechno otevřeme a tím se můžeme ptát na smysl každého jsoucna, což je podstatou filosofie.⁹⁰

Cílem Platónova pojetí výchovy a vzdělání je zdůvodnit důležitost nekonečné řady otázek pro tázání, což vede k pevnému a promyšlenému celku našeho myšlení a jednání. Jeho koncepce výchovy směřuje k odstranění chyb z běžného života. Dále Platón vyžaduje, aby

⁸⁶ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 14-16.

⁸⁷ Tamtéž, s. 17 a 18.

⁸⁸ PATOČKA, J., *Aristoteles - Přednášky z antické filosofie*, s. 8.

⁸⁹ PATOČKA, J., *Péče o duši I.*, s. 367.

⁹⁰ Tamtéž, s. 368.

každý pečoval o svou duši, a tím myslí i vychovatele, učitele, protože „každý jedinec je vlastním učitelem, který pěstuje svou duši pro zachování vzdělanosti celé společnosti.“⁹¹

Stručně jsem zde představila pojetí výchovy v antice, především u Sókrata a Platóna, ze kterých Patočka vycházel. Ještě je potřeba se zabývat i Janem Ámosem Komenským, jehož díla a názory také přivedly Patočku k jeho studiu, kdy výsledkem bylo sepsání *Komeniologických studií I.-III.*, čímž se Patočka stal uznávaným komeniologem, o čemž pojednám později.

4.1 Myšlenka vzdělanosti

Jedná se o další z Patočkových prací, která se dotýká stavu úrovně vzdělání, a z níž lze vyčíst i určité filosofické úvahy o výchově. Již v úvodu se Patočka zmiňuje o tom, že lidé v 18. a 19. století toužili být vzdělání, neboť vzdělanost byla hodna následování a vzdělaný člověk byl váženou osobností. Člověk, po čem toužil, o to usiloval a tím se vzdělával. Snažili se o prohlubování svých znalostí, přesto to byla jen záležitost bohatých měšťanů. Byla to doba humanisticko-vzdělaneckého ideálu, neboť „vzdělání tu nebylo pouhým prostředkem, nýbrž cílem samo o sobě, neseným myšlenkou o významu člověka v celku kosmu, o člověku „propuštěnci přírody“, který ji zároveň v sobě soustředí a překonává a který má o sobě pracovat jako o vrcholném uměleckém díle.“⁹²

Vzdělanost té doby tedy byla zaměřena individualisticky, a proto se podle Patočky stala terčem pozdějších kritik. „Povstaly nové etické ideje, které hodnotí individuum kolektivními měřítky, a v jejich světle začal se humanismus jevit kusým, v sobě rozkolísaným.“⁹³ Tak humanistické pojetí pomalu upadalo, kdy ideál vzdělaného člověka je považován za klamavý. Podle Patočky se humanismus a s ním spojené vzdělávací ideály ztrácí v dějinném vření „nových kolektivismů“.

Nejen pro Patočku byl Masaryk jedním z největších českých myslitelů, který se snažil o hledání odpovědí na lidské otázky, protože „humanistická myšlenka Masarykova byla u nás nejsilnějším fermentem, který tvořil dlouho hlavní vyznání víry naší inteligence; protože Masarykovým výkonům myšlenkovým, jeho kritice obrození, marxismu, světového vývoje, revolučních ideologií a skutečností u nás nestojí od národního probuzení po boku nic, co by se jakýmkoli způsobem dalo s tím rovnati, stal se Masaryk tak mocnou silou, že působil i na

⁹¹ STARK, S., DEMJANČUK, N., DEMJANČUKOVÁ, D., *Kapitoly z filosofie výchovy*, s. 28-33.

⁹² PATOČKA, J., *Umění a čas*, s. 14.

⁹³ Tamtéž, s. 15.

odpůrce a stal se tmelem i protichůdných táborů.“⁹⁴ Dnes Masarykova tradice upadá a Patočka se důrazně staví proti negativním názorům, že Masarykovo myšlení není pro dnešní dobu přínosné. Naopak, podle Patočky, jeho myšlení není o dogmatismu, ale jde o tzv. „aktivistickou víru“, která lidi nutí jednat. V tom je Masarykův význam, neboť „...“intelektuál“ může jednat právě z tohoto svého intelektualismu, ze svého „vzdělanectví“, pakliže si jednou jednání vskutku položí za cíl.“⁹⁵ A proto chceme-li pokračovat v myšlenkách Masaryka a neztratit tak svoji národní identitu, musíme přijmout i jeho ideu evropské vzdělanosti, kdy jde o upřesňování, zlepšování kvality, tedy „přijít do skutečného kontaktu a aktivní spolupráce se světovou kulturou.“⁹⁶

Patočka zde hovoří i o rozdílu mezi vzdělancem a nevzdělaným člověkem, neboť nevzdělanec, dalo by se říct, nemá svůj názor, nechává se strhávat davem a přijímá vše tak, jak se mu jeví. I když zde bych trochu odbočila – ani vzdělaný člověk nemusí mít svůj názor, tedy nevzdělanec žije v něčem jistém, kdežto vzdělaný člověk žije v určité nejistotě, má jiný postoj k věcem, nenechává se tak snadno ovlivnit, jak se říká, stojí nad věcí. Patočka k tomu dodává, že nejde o nacpání hlavy materiálem, nýbrž vzdělanost je určitým poměrem k sobě samému, k svým silám a jejich užití, přičemž zde odkazuje na antiku, kde staří Řekové sice prý byli méně vzdělaní než my, ale přesto byli moudří, protože měli „upřímný poměr ke všem velkým mocem vzdělání, ke všemu, co člověka prohlubuje: [...]“.⁹⁷ Podobný motiv zřejmě Patočkou ovlivněna vyjadřuje Hogenová, kdy dodává, „že výchova a vzdělávání nedodávají jen informace, ale probouzejí člověka ke člověčenství v širokém slova smyslu.“⁹⁸ Takže bez zájmu o to, co se špatného děje kolem nás, se člověk nemůže stát lepším.

Pro Patočku je druhem vzdělání i umění, ale pouze *veliké* umění, to znamená takové, které se zabývá lidskou podstatou, a tím je především pro něj literatura. Nejvyšším druhem vzdělání je filosoficky vzdělaný člověk, který z vlastní zkušenosti zná velké zájmy „filosofické myšlenky“ a i historické pokusy o jejich zvládnutí. „Všechny tyto vyšší typy vzdělání, jak patrně, musí svůj materiál čerpat z *dějin*. Veškeré vzdělání má historický obzor.“⁹⁹ Proto Patočka apeluje, abychom se více navraceli k antice. Je nutné, abychom studovali antiku, protože „Nad

⁹⁴ PATOČKA, J., *Umění a čas*, s. 16.

⁹⁵ Tamtéž, s. 17.

⁹⁶ Tamtéž, s. 17.

⁹⁷ Tamtéž, s. 21.

⁹⁸ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 170.

⁹⁹ PATOČKA, J., *Umění a čas*, s. 23.

Sókrata, Platóna a Aristotela dosud ve vší filosofii nemáme nic silnějšího.“¹⁰⁰ Antická tradice se pro nás má stát „organicky živou“ a čerpat tak z ní pro náš duševní život i tvorbu.

V závěru Patočka kritizuje to, že ač čerpáme z francouzské literatury a německého myšlení, nedokážeme je kriticky reflektovat a my sami se musíme snažit prohlubovat naše vzdělání, aby došlo k posunu, přičemž „vzdělání není toliko blažené obohacování, nýbrž bolest a boj. Vzdělání je práce, je askeze.“¹⁰¹ Podle Patočky je to těžký úkol, ale i snaha je pozitivní, protože „již hledání má svou odměnu, neboť má smysl.“¹⁰² Už zde je vidět Patočkův pohled na výchovu skrze aktivní vzdělání, které nás směřuje ke smyslu naší existence. Musíme být aktivní, nikoliv pasivní, abychom k tomuto cíli dospěli, ale jak říká Patočka, i když se to nevede, tak snaha má smysl. Pro Patočku je studium historie, především antiky, základ vzdělávání, jakožto literatura a umění.

Již z tohoto Patočkova textu je patrné jeho pojetí výchovy, tedy že má vzdělání být pro život, a přitom je důležité studium historie, především antiky a dále studium literatury a umění vůbec. Tuto historii pak pochopit v širokých souvislostech. Patočkovi jde o to, aby se člověk nezpronevřil vlastním ideálům.

Vrátím se nyní k *Filosofii výchovy*, což je název záznamu přednášek Jana Patočky z let 1938-1939, které přednášel na vysoké škole pedagogické v Táboře. Patočkův žák Radim Palouš, který připravil v roce 1997 vydání Patočkových přednášek *Filosofie výchovy*, se ujímá úvodního slova a uvádí, že se v Patočkově reflexi filosofie výchovy nejedná o souhrn nejobecnějších tezí pedagogiky jako nauky o výchově či psychologii jako nauky o lidské duši, ale míří k lidské podstatě, kdy se jedná o pohyb odstupování, vystupování a stoupání, vedoucí k objevu problematického v tom, co nebylo problematické, k objevu otázky tam, kde jsme si mysleli, že známe odpověď.¹⁰³

4.2 Význam a užitek filosofie pro výchovu

Patočka v první části tohoto záznamu uvažuje o filosofii a jejím přínosu pro výchovu a pedagogiku. Tvrdí, že skrze skeptické otázky o filosofii a jejím smyslu bychom měli nalézt určitou cestu k pochopení její podstaty. Takové otázky se objevují všude, kde nejen nám jsou

¹⁰⁰ PATOČKA, J., *Umění a čas*, s. 24.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 25 a 26.

¹⁰² Tamtéž, s. 26.

¹⁰³ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 6. (Tyto přednášky se objevují i v Patočkově spise *Péče o duši I.*)

určené tím, že jsme se je naučili, ale i tam, kde přemýšlíme sami o dané záležitosti. Zároveň Patočka uvažuje o tom, že filosofie je spekulativní a podle něj nemá žádné pravé vědění, a tudíž zda by nebylo vhodnější výchovu budovat po vzoru exaktních věd. Filosofie v dnešní době budí dojem nejasnosti, neurčitosti, a proto „má hanlivý přídech něčeho fantastického, něčeho, co se vznáší nad skutečností a proti čemu stojí pozitivní věda.“¹⁰⁴ Patočka filosofii vytýká, že pouze pokládá otázky, ale odpovědi na ně nedává. Pozitivismus je dokonce přesvědčený, že filosofie je zbytečná a měla by dát prostor vědě, protože nemůže výchově ničím přispět, nemá žádné poznatky, pouze pokud čerpá z odborných věd jako psychologie, biologie, sociologie.¹⁰⁵

Patočka ve své přednášce namítá, že by nám vzdělávání nemělo pouze něco určovat, na něco si zvykat, ale mělo by v nás vzbudit chuť dosáhnout vyšších cílů. Protože zvykat si na něco, je nebezpečné a teprve chtít dosáhnout něčeho vyššího nás vytrhne z každodennosti, z automatických činností, což je smyslem evropského lidství, to, že chceme víc, ne být jen „automaty“. A toto prolomení dle Patočky se děje v různých sférách, když „člověk pociťuje něco nového, pociťuje zvláštní pohyb, který se v něm děje, všechno nabývá nového smyslu, svět se najednou otvírá v širokých horizontech, v kterých dosud se neobjevoval.“¹⁰⁶ Palouš k tomu říká, že „jakmile vzdělaný ustrne a ve vzdělání přestane pokračovat – totiž jakožto ve stálé starosti o vzdělání – a nepečuje o své vlastní pole, jeho vzdělanost zkamení, pole se mění v úhor: přestane komunikovat ve své osobité situaci vzdělance, jeho znalosti a dovednosti nepracují, vlastně přestává být znalý a dovedný.“¹⁰⁷ Člověk tedy začíná přemýšlet o věcech jinak, něco ho překvapí a tím se dostáváme k již zmiňovanému údivu u Platóna. Jedná se o cit, díky kterému odkrýváme zájem o ideu. Filosofující člověk se nesoustředí jen sám na sebe a své cíle, nýbrž se zaměřuje i na cíle společnosti.

Filosofie je dále podle Patočky vědění formálním, a to v tom smyslu, že nedává žádné určitě vědění o konkrétní věci, pouze se zabývá podstatou věci, která však není hmatatelná. Filosofické myšlení se různí, a to dobou a mysliteli, přesto však se nejedná o vyvrácení jedné myšlenky druhou, naopak se prohlubují a vracejí, snaží se je překonávat. Filosofie nemá být nahrazena vědou, která jí dává impulsy k řešení otázek, jež by si jinak filosofie nekladla. Tudíž by bylo ideální spojení vědy s filosofií, protože „pravím závěrem, že užitek filosofického vědění je jiný nežli užitek odborného, tak totiž, že ve filosofickém vědění se rozšiřuje život sám a získává nové obzory, získává sám sebe, zatímco v odborném vědění zůstává vědění a vědění

¹⁰⁴ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 7 a 8.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 8 a 9.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁷ PALOUŠ, R., *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, s. 36.

odděleno, zůstávají tak dvěma věcmi, jež stojí proti sobě.“¹⁰⁸ Přesto podle Patočky „filosofie a věda nemohou však nikdy úplně splynout. Bylo by to ideálem, kdybychom skutečně dovedli nejenom celkově pochopit svět, nýbrž z tohoto celkového pochopení odvodit i všechno jednotlivé odborné vědění, ale tento ideál není nikde splněn a není pravděpodobně ani splnitelný.“¹⁰⁹ Patočka tímto obhájil místo pro filosofii ve vědách, neboť proti filosofii, která umožňuje chápat celek světa, stojí mnoho odborných věd s vědění neuceleným a jednotlivým.

Patočka se dále ve svých úvahách zabývá tím, jak je filosofie užitečná pro pedagogiku, která je naukou o výchově a podle Patočky vzniká tam, kde se právě proces výchovy stává problémem. Tvrdí, že úkolem filosofie je nejen stanovit smysl života, ale také nám pomáhá uchopit celek světa, „zachyceného v jeho principu, v jeho zásadě, a jednak výklad vlastního života a reflexe na vlastní život, takže dostaneme tři hlavní filosofické disciplíny: tu, která uvažuje o celkovém smyslu života, kterou je *etika*, tu, která uvažuje o zásadě, která má dát pochopit celek světa, to je *metafyzika*, a třetí, jež zachycuje vlastní život, v němž je svět přístupný, a uvažuje o jeho možnostech zachytit tu skutečnost, tj. *kritika*.“¹¹⁰ Souvislost filosofie a pedagogiky je podle Patočky v tom, že pedagogika předpokládá určitou ideu smyslu života. Patočka mluví o výchově, která směřuje k formování nejen jedinců, ale celé společnosti, a proto je filosofie kompetentní uvažovat o výchově jako takové.

Také duchovědy, jak říká Patočka, např. historie, literární dějiny, nám podávají smysl lidského života a dokonce konkrétněji než filosofie. Patočka opět klade otázku, zda jsou schopny přispět pedagogice při řešení jejích cílů. Tvrdí však, že duchovědy vypovídají spíše o minulosti a „nejsou s to nám pomoci v těch posledních rozhodnutích, která jsou v životě nutná, poněvadž život se nemůže dirigovat naprosto svou minulostí,“¹¹¹ kdežto filosofie chce být celkovým výkladem života platným pro tazajícího se a tím uniká námitce.

Patočka dále klade otázku, jakým způsobem filosofie hledá jednotu života. Konstatuje, že každý člověk žije svůj každodenní život, který je pro něho rutinou, každý den vstává ve stejnou dobu, ví, kdy má jít do práce či školy, ví, co zrovna bude ten den dělat. Ale Patočka upozorňuje, že jsou ještě další chvíle, které už takovou rutinou nejsou, např. setkání s někým, koho nevidáme často, kdo je pro nás přítelem. Jsou to okamžiky silného prožitku, proto jsou pro nás sváteční, zvláštní a život sám nám klade tyto okamžiky jeden vedle druhého, řadí, nadřazuje.

¹⁰⁸ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 11.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 12 a 13.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 17-18.

¹¹¹ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 14 a 15.

Patočka tomu říká juxtaopozice a cílem filosofie je, aby si člověk toto vše uvědomil, aby mezi všemi jeho okamžiky našel jednotu, aby se nespokojil s juxtaopozicí různých okamžiků; „aby např. zanícení, které v člověku vznikne tenkrát, když zažije něco krásného, nezůstalo něčím docela epizodickým, čistě jen na povrchu, nýbrž mělo svoje skutečné, pevně určené místo v celkovém rozvrhu života, aby smysl a význam takového prožitku byl pochopen jednotným způsobem.“¹¹²

Když tedy Patočka nyní ukázal, v čem je filosofie pro nalezení smyslu života, a tím tedy i pedagogika, důležitá, táže se, zda toto stanovisko není „pouhým idealismem“. Neboť máme školy, úřady atd., tudíž výchova je něco reálného, je společenským procesem, a tudíž je otázkou, zda výchovu můžou ovlivnit filosofické úvahy a zda tyto úvahy mohou mít obecnou platnost. Dle Patočky je pravdou, že výchova je řízena státem podle jeho koncepce, tak, aby výchova vyhovovala jeho ideologiím, a filosof se s tímto musí vyrovnat a musí respektovat společenský ráz a zároveň ponechat v něm místo pro výchovu. Rovněž tak je podle Patočky důležité vše dát do souladu, s čímž souvisí míra svobody v pedagogice, aby se právě mohl každý, kdo se zabývá výchovou, zapojit do těchto úvah. Tam, kde taková svoboda není, nemají úvahy o výchově smysl, říká Patočka.¹¹³

4.2.1 Výchova a její podstata a výměr

V této kapitole Patočka mluví o výchově jako o kulturním procesu, který se děje v rámci přírody, a o výchově jako formaci, protože „podstatným znakem výchovy je záměrné a soustavné (a organizované) působení na člověka.“¹¹⁴ Výchova funguje na předávání kulturního obsahu z generace na generaci a v podstatě přetváří člověka k obrazu společnosti. Co je tedy pro Patočku vůbec výchova? „Výchova je formace lidské společnosti k společenství takovým způsobem, aby kulturní obsah, jehož se starší generace dopracovaly, byl předán generaci nové, která se stane tímto způsobem plnoprávným členem ve společnosti starších.“¹¹⁵ Vedle formace uvědomělé, kdy jedinci dospělí vycházejí ještě s nedospělými jedinci a díky starším se z nich stávají hotoví členové společnosti, máme výchovu neuvědomělou, díky níž nás formuje vše, s čím se setkáváme (např. hra). Ve společnosti s propracovanější kulturou je samozřejmě složitější výchova.

¹¹² PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 16 a 17.

¹¹³ Tamtéž, s. 18 a 19.

¹¹⁴ PALOUŠ, R., *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, s. 12.

¹¹⁵ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 23.

Výchova se podle Patočky děje v rovině zrání a učení, přičemž zrání je automatické, aniž bychom se nějak o to zasazovali, kdežto učení vychází ze zkušeností a zvyků. Proces zrání probíhá jak po fyzické stránce, tak i po stránce prožitku, neboť prožívání formují jednotlivé životní zkušenosti, „vlivy, které k nám přicházejí zvenčí, nás nezanechávají takovými, jakými jsme byli předtím.“¹¹⁶ Ovlivňuje nás vše, určitě bude jinak formován jedinec v rodině vysokoškoláků a jinak v rodině dělníků, přičemž nechci říci, že jedinec z rodiny vysokoškoláků bude lépe připraven na život, učení atd. než jedinec v rodině dělníků, spíše jde o možnosti, kdy se předpokládá, že v rodině vysokoškoláků bude více finančních prostředků, známostí... než v rodině dělníků (tudíž jedinec z vysokoškolské rodiny má snadnější možnosti formování své osobnosti).

Proces výchovy se děje v několika rovinách, kdy v té nejnižší je náš přirozený vývoj, kterým si projde každý jedinec, a tím je dětství, dospívání a dospělost a s tím související prožitky, obohacení, ztráty apod. Další rovinou je společnost, vztahy, činy, práce. Z toho poté vyplývá podle Patočky úmysl předávat zkušenosti dál, nejlépe však v souladu se svobodou.

Patočkovy úvahy o výchově však nejsou pouze objektivní, kdy výchova se jeví jako děj, který je přirozený každému živočichu, v němž je zpočátku bytostí nehotovou a stává se bytostí hotovou, tedy tím, co má pevný tvar. Pro Patočku je výchova z hlediska subjektivního prožívání bohatší, protože díky prožitkům můžeme získávat formace nejrůznějších podob, ať už je to dané přirozeností, čili zráním a zkušeností člověka anebo, jak už jsem zmiňovala, je to úmyslné formování prostřednictvím společnosti, státu. Formací nám chce Patočka říci smysl této formace a to, aby ten, kdo má být formován, vychováván, se do tohoto formování zapojil, je zapotřebí jeho účasti, je potřeba, aby pochopil, že jde o něho samotného, o jeho „chtíč“ chápat smysl, aby porozuměl, co a proč dělá (i když je to složité právě proto, že nás ovlivňují potřeby společnosti, státu). „Vychovávání má na mysli člověka vychovávaného jakožto samostatné centrum, střed, který je schopen jisté samostatné činnosti, je schopen žít v jistých „vyšších“ souvislostech a v těchto souvislostech prožívat a mít smysl své činnosti.“¹¹⁷ Jde tedy o porozumění tomu, co a proč děláme, a to je pro Patočku podstatou a smyslem výchovy.

¹¹⁶ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 22 a 23.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 28.

4.2.2 Výchova a její možnosti a meze

Patočka se zde zabývá, i když pouze okrajově, i možnostmi a hranicemi výchovy. Snaží se pouze o jejich klasifikaci a rozděluje je do dvou skupin, přičemž první skupinu tvoří možnosti a meze vyplývající z pramenů ležících mimo podstatu pedagogické situace a druhou skupinu tvoří ty možnosti a meze, které vyplývají z podstaty pedagogické situace.¹¹⁸ Patočka zde hovoří i o národním hledisku. Tím, že vychovatel zapojí i národní ideály, myšlenky, vzbudí nebo může vzbudit (samozřejmě, že záleží na jedinci) ve vychovanci zájem o svůj vlastní smysl života, což dále přispívá i k sounáležitosti s okolím. Je jisté, že lépe a od počátku pochopí vychovanec svou vlastní kulturu, historii, jazyk než cizí kultury, jazyky...; přesto ho seznámení se s jinou kulturou obohatí. Podle Patočky člověk, který má běžné vzdělání, je schopen toto využít i v praktickém životě, a tím je jeho kulturní život bohatší než člověk, který je od tohoto izolován.¹¹⁹ Patočka tvrdí, že k lidem s nižším intelektem se má přistupovat např. skrze přírodu, čili jednodušším způsobem, ale těmto lidem se má vštěpovat národní hledisko, aby si uvědomili, že jsou součástí jednoho společenství.

Nikdo se nenarodil s jasným cílem porozumět smyslu života, a proto je podle Patočky důležitá úloha vychovatele, neboť ten v nás probouzí touhu po poznání a my se jen snažíme toto sami prohlubovat.¹²⁰

Patočka se také zmiňuje o „zápase ve výchově“, který je způsoben napětím mezi vychovatelem a vychovancem, „tudíž můžeme říci, že výchova je zápas, který se odehrává v pedagogické situaci a při kterém vychovatel hledí přemoci původní přirozenou pasivitu, či lépe nesvobodu, kterou nachází u vychovance, a proměnit ji v podstatné prožití, v podstatnou spolupráci na tom smyslu, který vychovateli udává věčný cíl jeho činnosti.“¹²¹ Vychovanec má již své názory, které se liší od názorů vychovatele. Ale vychovatel právě žáka směřuje a probouzí v něm zamyšlení i nad smyslem života, přičemž výchova je ukončena, až když si uvědomíme smysl života. Učitel, vychovatel je pro nás jen pomocníkem, spoluhledajícím k nalezení správné cesty, k nalezení bytí, smyslu života, ale my sami však tuto cestu k bytí musíme nalézt.¹²² Vychovatel by však podle Patočky měl mít v sobě tři elány, aby vůbec vznikl pozitivní fenomén vychovatelství. Prvně se jedná o elán, který směřuje k tomu, co je životně důležité, co je smyslem života, pakliže toto postrádá, může z něho mít vychovanec i špatný

¹¹⁸ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 44.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 45-47.

¹²⁰ Tamtéž, s. 48.

¹²¹ Tamtéž, s. 55.

¹²² HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 65.

dojem. Dále by měl mít elán ke společenství, ke kterému náleží. V neposlední řadě tu jde o elán ke konkrétnímu jedinci, kterého vzdělává. Jak Patočka zdůrazňuje, poslední dva elány by pro vychovatele měly být mnohem silnější než vztah ke statkům a hodnotám našeho života.¹²³

V této kapitole se také Patočka zabývá filosofickou představou o prostředí, ve kterém žije moderní člověk - opět se zde věnuje přirozenému světu, tedy že člověk žije ve dvojitě a to, ve kterém žije, a ve kterém myslí. Především však žije ve světě přirozeném, což zahrnuje věci našeho každodenního života, ale moderní společnost a její vzdělávání nás učí o světě moderní vědy. Je tady svět, který nám již je dán, a svět uměle vytvořený vědou, protože člověk svět prožívá, věda nikoliv. I moderní filosofie řeší spor, zda je nutné začínat u fyzikální reality a teprve na jejím základě učit o světě skutečném, který však je nedokonalým obrazem objektivitu. Zde si klade Patočka otázku: Kde máme začínat s výchovou, zda u věd či v přirozeném světě? Přiklání se k tomu, že rozhodně proces výchovy patří do světa lidského, tedy přirozeného, přičemž je pro něho důležitá přirozená zkušenost, která nás přesvědčuje o životě složeného z každodenních činností, situací. A situace je reakce na měnící se podněty, které přicházejí z okolí člověka, jenž si může vybrat určitou možnost na základě svého způsobu života.¹²⁴

4.2.3 „Výchovné Ideje“ dle Patočky

V závěru své práce se Patočka dostává k hlavnímu smyslu filosofie výchovy. Výchova je podle něj procesem, který dělá člověka svobodným. Svobodu lze charakterizovat různým způsobem. Může jít o svobodu v běžném životě, která je však určena danými normami. Patočkovi však na prvním místě běží o svobodu k vlastní zodpovědnosti, kdy se člověk rozhoduje sám za sebe. Jako lidé chceme formovat, určovat svůj smysl života – to je podstatou člověka. Toto je ovšem možné jen prostřednictvím činnosti, práce, tvorby. Nikdo jiný to za nás dělat nemůže, lze to jen naší vlastní aktivitou. Přitom člověk nežije jen pro sebe, ale ze sebe. Musíme chápat smysl své činnosti a její užitečnost pro druhé, probouzí se tedy pocit odpovědnosti ke společnosti.¹²⁵ Tak, „že individuum skutečně žije sebe sama a že na sebe bere to, zač jako právě tento jedinečný smrtelník ručí.“¹²⁶ Patočka uvažuje i o užitečnosti. Ne však z hlediska prospěchu, neboť „člověk, který smýšlí utilitářsky, nedovede jedné věci: nedovede se

¹²³ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s 52.

¹²⁴ Tamtéž, s. 50 a 51.

¹²⁵ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 60 a 61.

¹²⁶ PALOUŠ, R., *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, s. 18.

postavit na druhé stanovisko, nedovede být objektivním, nedovede jaksi sám ze sebe vyjít, a tuto schopnost, vlastní svobodnému člověku, dává vzdělání, které není zaměřeno pouze za každodenní praxí,¹²⁷ nýbrž z toho, co nás pozvedne výše. „Člověk tu není jen proto, aby si užíval poté, co si vydělal práci peníze; má tu i jiné poslání, je bytostí, která patří do kosmického pořádku.“¹²⁸

Patočkovy záznamy přednášek jsou do jisté míry nedokončené. Pozitivním aspektem této otevřenosti je podle mého mínění, abychom přemýšleli nad smyslem jeho úvah, jakým směrem by se jeho úvahy ubíraly dále, a tím v nás vzbudit chuť dosáhnout vyšších cílů.

Jak už jsme uváděla výše, dle Radima Palouše se u Patočky a jeho filosofie výchovy nejedná o prezentaci objektivních myšlenek samotné pedagogiky ani o vytvoření filosofické specializace. V jeho práci běží o výchovu k lidství, tím je rozuměno: „[...] lidské je ono „bytí na cestě“, onen šetrný pohyb odstupování a vystupování, pohyb vedoucí k objevu problematického v tom, co se zdálo neproblematickým, k objevu otázky tam, kde vládla předem daná předsudečná odpověď, totiž k dialogickému vydávání počtu z toho, o čem ani v nejmenším nepochybujeme.“¹²⁹

Pokusila jsem se shrnout Patočkovy úvahy o výchově a vzdělání, které ovlivnily léta čtyřicátá a následovat bude jeho komeniologické studium.

4.3 J. A. Komenský – Komeniologické studie

Patočka se začal zabývat studiem Komenského díky režimu, který v té době vládl, tj. v době komunismu. Ten byl pro Patočku určitě zklamáním a jak uvádí Ivan Blecha ze vzpomínek jeho současníků, Patočka se dlouhodobě veřejně nevyjadřoval k politické situaci. Pochopitelně „nemohl samozřejmě přijmout režim, který jej na základě zcela nicotných důvodů zbavil práva vyučovat a svobodně publikovat.“¹³⁰ V uvedené době byl pověřen k editaci Komenského spisů. Jak uvádí Blecha, tím, že se této práce ujal, jak nejlépe mohl, vyjadřoval svůj vzdor proti režimu a „nakonec se mu podařilo to, co jistě nebylo ideovým záměrem jeho chlebodárců: rehabilitoval

¹²⁷ PATOČKA, J., *Filosofie výchovy*, s. 63.

¹²⁸ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 268.

¹²⁹ PALOUŠ, R., *Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*, s. 82 a 81.

¹³⁰ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 98.

Komenského jako filosofa a teologa, takže jeho osobnost pomohl zbavit prachu, jaký rád a nerušeně usedal na bysty „učitele národů“.¹³¹

Jan Patočka dělí Komenského filosofii výchovy na tři období, kdy první období nazývá předpansofické do roku 1630, druhé období je pansofickou etapou, a to až do roku 1644, a vše uzavírá všenáprava, která trvá do konce jeho života, tedy do roku 1670.¹³²

Jak vlastně pochopit Komenského myšlení? To závisí na tom, podle Patočky, že je nutné vidět různé části jeho tezí teologických, filosofických i pedagogických v souvislostech.¹³³ Právě v Komenském vidí Patočka myslitele, který navazoval na antiku. Tu prý obnovil, i když si toho nebyl vědom. Shodu s řeckým antickým myšlením a Komenského myšlením Patočka vysvětluje tím, že v obou myšlenkových přístupech je výchova procesem od nepravdy a zmatku k pravdě, řádu a jsoucnu. Přesto je zde rozdíl. Platón se zabýval „pravým bytím“, kdežto Komenský se zaměřil na lidský svět a jeho vztah s přírodou, což je ve shodě se stoicismem. Komenský vycházel i z myšlení Augustina, Řehoře z Nyssy a Klementka z Alexandrie a zřejmě u nich se setkal s myšlenkou světa jako školy Boží moudrosti. Zmínění předchůdci tuto moudrost „však používali pouze v rovině mravně-náboženské, kdežto Komenský chtěl pojmout veškeré vzdělání člověka vůbec.“¹³⁴

Úvahám o pedagogice, o výchově předcházely u Komenského úvahy o krizi společnosti vyjádřené především v jeho spisech *Labyrint světa a ráj srdce* a *Hlubina bezpečnosti*, přičemž v *Labyrintu* nepodává příčinu zla, pouze jeho příznaky, a v *Hlubině* se snaží ukázat důvod zla. Důvodem je pro Komenského to, že je člověk sobecký, uzavřen sám do sebe, je oddělen od přírody. Tyto úvahy však Komenský překonal svou novou myšlenkou, a to, „že výchova, ona příprava člověka na lepší a vyšší život, ono přetváření života v nové, dokonalejší formy po stránce dovednosti a duševních sil, je činností, která v tomto světě je prostředkem skutečné nápravy, ze všech činností člověka je tou, která není marná.“¹³⁵ A proč vlastně Komenský staví výchovu nad ostatní lidské činnosti? Protože podle něho se výchova do sebe neuzavírá, ale přeměňuje, je přípravou, proměnou, což je východiskem z bloudění v labyrintu světa.

„Filosofie Komenského je filosofií vychovatele. Celá směřuje k pojmu výchovy. Výchova je mu klíčem světa, svět je světem výchovy.“¹³⁶ Celé universum je zde pojato jako škola a

¹³¹ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 106.

¹³² PATOČKA, J., *Komeniologické studie I.*, s. 230.

¹³³ Tamtéž, s. 164.

¹³⁴ PATOČKA, J., *Komeniologické studie III.*, s. 121-123.

¹³⁵ PATOČKA, J., *Komeniologické studie I.*, s. 262.

¹³⁶ Tamtéž, s. 198.

přírodu považuje za opravdovou školu, která vychovává, která nás poučuje. Na jedné straně je tedy svět a pak je tu ten, kdo má být vychováván. Proto Komenský považuje člověka za bytost nehotovou, která se teprve učením utváří, ale „musí být samočinně přijímající, musí se svobodně vyvíjet ve styku s tím, co jej poučuje, musí si osvojovat a ovládnout postupně toto poučující [...], a tak výchova předpokládá svobodné rozvíjení člověka v bytost kosmickou, všeobsáhlou, universální.“¹³⁷ Pro Patočku má Komenského filosofie dva praktické zřetele, kdy na jedné straně se jedná o *ars inveniendi* – umění vynalézající, a na druhé straně jde o bytost aktivní, činorodou.¹³⁸ Což je pro Komenského důležité, protože se aktivitou člověk může dostat ke své původní dokonalosti. I Patočka sám v „*Myšlence vzdělanosti a její dnešní aktuálnosti*“, jak jsem již zmínila dříve, hovoří o vzdělání jako boji, bolesti, která však má smysl, vede ke štěstí, k poznání nejen nás samých.

Patočka konstatuje, že pro Komenského je důležitá všeobecná vzdělanost lidí, a to všech lidí, protože to je prý smyslem světa, života, neboť výchova nezkvalitní jen život jedince, ale celé společnosti. Komenský vyjadřuje svou nespokojenost s dosavadním životem lidí a mluví o nápravě, kterou poskytne filosofie společně s náboženstvím. Komenský hovoří o zlatém věku, „totiž stav nejvyšší dokonalosti světa, vyplývající právě ze všeobecné reformace, zlatý věk vyšší a dokonalejší než původní stav člověka v ráji.“¹³⁹ Zatímco Komenský upozorňuje, že především by měla být náprava u křesťanů a každý musí začít sám u sebe, čímž se odstraní nahodilost a tvoří se dějiny, Patočka zde objevuje, že když člověk pochopí jednotlivosti ve svém životě, ve smyslu života, pak dochází k nápravě. V tom vidí Patočka smysl Komenského pedagogického úsilí. „Proto je nutno celý lidský život pojímat jako přípravu, jako školu; člověk je zakletý do situovanosti a nelze ho sice situovanosti zbavit (což je nemožné), ale je třeba ji učinit částí celku, života a světa, učinit ji viditelnou partikularitou, tím, čím je – *situací*.“¹⁴⁰

Podle Komenského, píše dále Patočka, všennáprava zahrnuje novou filosofii, reformu náboženství a reformu politiky, přičemž jde o jejich vzájemnou harmonii. Nejde mu o to něco potlačovat, odstraňovat, ale o to, aby vše bylo uvedeno v soulad, protože pak dojde ke světové harmonii, člověk se stane svobodným od zmatků a budou odstraněny veškeré rozkoly i ve víře. Opět zde vidíme souvislost s Patočkovým akcentem na jednotlivý pohled na svět vychovávaného člověka. Co je naproti tomu pro Komenského důležité na cestě všennápravy, je

¹³⁷ PATOČKA, J., *Komeniologické studie I.*, s. 198 a 199.

¹³⁸ Tamtéž, s. 199.

¹³⁹ Tamtéž, s. 220.

¹⁴⁰ PALOUŠ, R., *Čas výchovy*, s. 69.

však spíše tolerance. Toleranční princip je přitom založen na vzájemném pochopení, vyhledávání shod a vzájemné lásce.¹⁴¹

Pro Komenského je základním stavebním kamenem všeho rodina, kde vládne pořádek, pracovitost, přesný rozvrh a kázeň, což je důležité pro celou společnost. V tomto duchu pak pojímá organizované školství, život v obci a v celém státě. A to vše musí být v souladu, aby se náprava podařila.¹⁴²

I v dalších rozborech Patočka konstatuje, že základem všeho, čím se Komenský zabývá, je člověk, resp. lidskost. Zásadní roli zde hraje výchova. Ale nikoliv výchova jako příprava pro život, „nýbrž výchova jako samotná hlavní složka a páteř života sama, jako to, co život je s to učinit *lidským* životem.“¹⁴³ Přitom Komenský dále dodává, že člověk se nerodí rovnou lidským, ale „opravdu lidským se člověk může a musí teprve *stát*.“¹⁴⁴ Lidskost je poslání, není to nic samozřejmého, musíme pro ni cosi vykonat. Posláním přebíráme nejen odpovědnost za sebe, ale i za druhé. K lidskosti nám však nikdo nemůže pomoci, my sami ji musíme najít a správně uchopit.

Zatímco ve filosofii výchovy Patočka akcentoval u člověka motiv svobody a odpovědnosti, ke kterému je třeba člověka vést, zde, v komeniologických studiích se výrazným motivem dále stává vztahová stránka lidskosti, stejně tak jako stránka schopnosti vést svůj individuální život ve vztahu k celku lidského života. Komenskému podle Patočky běželo o dobro nejen samotného člověka, ale i celého národa a lidského světa, k němuž patří. Zastával ovšem názor, že jedine aktivní jedinec může dojít k cíli, najít dobré vlastnosti i vztahy i život. Určitě je tu důležitá i sama touha „chtít se změnit, vyvarovat chyb“ apod. Celkově se čtenáři ukazuje i spojitost právě mezi Komenským a Patočkou, kteří jistě mají společný cíl ve výchově. Tím je, aby se člověk nezabýval jen sám sebou, ale aby se zajímal o svět, lidskost, o celek. Jde jim o autonomii vychovávaného, která spěje k uspokojivé lidské společnosti.

¹⁴¹ PATOČKA, J., *Komeniologické studie I.*, s. 222 a 223.

¹⁴² Tamtéž, s. 227.

¹⁴³ PATOČKA, J., *Komeniologické studie II.*, s. 354.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 354.

5 FILOSOFIE DOMOVA

Patočka se otázkou domova především zabýval ve své práci *Přirozený svět jako filosofický problém*. Již v kapitole *Přirozený svět* jsme se zmínili o domově, protože domov je člověku přirozený a patří bytostně do našeho lidského světa, je to něco, co nám pomáhá být sami sebou, místo, kde můžeme nabrat sílu. Na druhé straně máme cizotu, dálavu, které ztělesňují to neznámé, nepochopené či nepochopitelné, zhusta i ohrožující, co ještě spoluvytváří svět. Přesto ale cizota patří do našeho bližšího života, neboť nám pomáhá si uvědomovat to, co nám chybí.

Patočka tedy vykládá domov jako významnou součást struktury lidského světa – dokonce jako „centrální část“ (našeho, každého z nás „světa“. Je to v něm to, s čím jsme „obeznámeni“, „kde se cítíme bezpečni“ a kde nás nic nemůže překvapit (-resp. prý nic nemůžeme objevit tam, „kde každé očekávání již bylo anebo vždy může být typickým způsobem vyplněno“).¹⁴⁵ Domovem není pro Patočku jen domov individuální, ale je to i určité společenství. Podle toho se domov dále dělí na *úzký rodinný domov a širší domov*. Jak sám pojem „úzký“ naznačuje, jde o domov „se svými životními funkcemi každodenního nejbližšího styku a pořádku“, zatímco „širší“ definuje jako „domov volnějších společenských svazků, s nimiž se člověk cítí v různé míře spjat a jimž na základě tradic a vlastním zájmů rozumí.“¹⁴⁶ V rámci domova v širším smyslu poté podle Patočky dochází k diferenciaci ve světech různých povolání, kde je však různá míra „zdomácnělosti“.

Pokud běží o jakousi lokalizaci domova, ten tedy není jen místem, kde se člověk zrovna fyzicky vyskytuje, ale jak i Blecha uvádí, „domov je i tam, kde já právě nejsem“.¹⁴⁷ Domov nepředstavuje jen to fyzické, věci, lidi atd., ani není základně o umístění, poloze, tedy geografii, ale konstitují jen city, touha, rozum, i principy metafyzické, což dokládá Bohumír Janát.¹⁴⁸ Podle Patočky je domov „útočištěm“, a to v tom smyslu „místem, kam člověk patří nejvíce“ (takže člověk prý nemůže prožívat se stejnou intenzitou více domovů). Ani příroda nestojí sama v centru domova. Je prý pro něj pouze tím, z „čeho“ a v „čem“ se domov ukazuje.¹⁴⁹ Pokud se

¹⁴⁵ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 85.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 86.

¹⁴⁷ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 64.

¹⁴⁸ JANÁT, B., *Domov jako metafyzický horizont lidského života*, s. 384.

¹⁴⁹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 86.

člověk vztahuje „k přírodě domova“, pak je to, „... část přírody, ale přírody určené lidskou přítomností, přírody člověkem jakoby ovládané, používané v jednání.“¹⁵⁰

Patočka pak přírodu považuje za určitou „vrstvu“, která má různé stupně ve smyslu vzdálenosti, jako bližší nebo vzdálenější.

5.1 Cizota

Abychom se lépe orientovali v Patočkově motivu vztahu domova a cizoty, ocitujme, jak jej zesiluje Hogenová. „Jak se zrodí domov? Jen když narazíme na cizotu, která nás zděsí, která nás zarazí do němoty.“¹⁵¹ *Cizota* nebo *dálava*, které k sobě neodmyslitelně patří, jsou opakem domova. I zde ale existují různé stupně, a to podle obeznámenosti s konkrétními vrstvami toho, co je nám vzdálené a vzdálenější, mj. i společnostmi a zvyky „cizích“. Neboť *dálava* a *cizota* „je taková, že na každém kroku je možné překvapení, předměty i lidé se chovají nebo mohou chovat na každém kroku jinak, než jsme zvyklí ze svého domova.“¹⁵² Teprve až ztratíme domov, tak pochopíme jeho hodnotu pro náš život, protože když něco ztratíme, máme něčeho nedostatek, pak si uvědomíme, že jsme to měli.¹⁵³ Podobně Hogenová zdůrazňuje, že „vhled do podstaty života je umožněn jen z ciziny, z důsledné cizoty, z odcizení sobě samému.“¹⁵⁴ Musíme prý tedy dokonce jaksí ztratit sami i sebe, abychom se našli a objevili a vážili si domova.

Patočka sám předně rozlišuje *dálavu-cizotu* jako lidskou a mimolidskou, ta druhá se dále dělí na živou a neživou. Přičemž v *lidském módu* běží právě o ta exotická společenství, kterým člověk nerozumí, a proto ani nemůže prožívat jejich zvyky. Mj. „zde existují jiná povolání a s nimi jiné artikulace uzuálních předmětů...“, „... případně celkový poměr k životu a skutečnosti je jiný, překvapující, neočekávaný.“¹⁵⁵ Nejsme docela schopni s těmito lidmi žít v celku. Přesto jsme schopni zčásti žít jejich životem, ovšem tím a za cenu toho, že si odcizíme náš starší způsob život, tudíž přijmeme za domov nové prostředí - říká Patočka.

Živá mimolidská cizota je živou přírodou a jde, podle Patočky, o „zesílenou cizotu“ - v porovnání s lidskou. Zvíře v této „mimolidské cizotě“ zde Patočka nechápe jako jednoduchou

¹⁵⁰ HOGENOVÁ, A., PELCOVÁ, N., *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*, s. 57.

¹⁵¹ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 102.

¹⁵² PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 87.

¹⁵³ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 75.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 107.

¹⁵⁵ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 87.

věc – a pochopitelně ani jako (zřejmě i jen vzdáleného) „občana lidského světa“, ale jako něco, „co nám vnucuje svůj zvířecí poměr k nám“, co „funguje na základě obrany a útoku“. Za sférou života je pak ještě příroda jako neživá cizota, nejen nepřizpůsobená lidským potřebám, ale případně i velmi mocná, silná, chaotická, hrozící katastrofami.¹⁵⁶

Nyní poněkud odbočíme od samotného Patočky, a to pro ucelenější představu o domově, abychom jeho koncepci mohli v náznaku srovnat a doplnit. Jiný Patočkovi zde blízký myslitel, B. Waldenfels, který sám především vychází z Husserla, ve svém díle *Znepokojivá zkušenost cizího* rozpracovává svou zkušenost s „vlastním“ a „cizím“ v jeho díle *Znepokojivá zkušenost cizího*. Zde předkládá svou zkušenost s „vlastním“ a s „cizím“. Přitom vychází z kontrastu, který mezi nimi vzniká, a jak sám říká, zaměřuje se na různé formy „cizosti“. Důležitost zde hrají hranice, neboť „cizí je vše, co leží za hranicemi toho, co bychom mohli s Husserlem nazývat *sférou vlastního (Eigenheitssphäre)*.“¹⁵⁷ „Vlastní“ zde není však myšleno jako náležení, obeznámení, disponování¹⁵⁸, ať už šatů, přátel, postele, vlasti, jak zdůrazňuje, ale je třeba ho chápat v širším kontextu. Až díky tomuto kontrastu jsme schopni získat *obsahy* a *oblasti* zkušenosti. Zde můžeme vidět rozdíl mezi jeho pojetím vlastního a Patočkovým pojetím vlastního, tedy toho, co je blízké, s čím je člověk obeznámen.

K zvládnutí „cizího“ je potřeba přivlastnění, jak říká Waldenfels, které je charakteristické pro západní kulturu, směřující k „ovládnutí světa“ a k využívání techniky.¹⁵⁹ Přičemž dodává, že přivlastnění se odehrává na základě dvou procesů, a to oddělení vlastního a cizího a roztržštění světa na svět fyzický a sociální. Podle Waldenfelse v prvním případě se jedná o egocentrismus, kde cizí je alter egem vlastního, zatímco v druhém případě se jedná o logocentrismus, kde se vše cizí shrne pod jeden druh rozumné řeči, abychom tomu porozuměli. K tomu ale dodává, že se oba zmiňované pojmy vzájemně nevylučují, naopak na sebe poukazují.

Waldenfels chce poukázat na provázanost „vlastního“ a „cizího“, která pro něj „znamená jistou formu *odlišování ve společném poli*, současné překrývání a nepřekrývání jako na propletených svazcích tkanin, [...]“¹⁶⁰ Provázanost pak stojí na třech formách „jinakosti“, jak poukazuje Waldenfels, a to „jinakosti druhých“, „jinakosti mne samé“ a „jinakosti cizího řádu“.

¹⁵⁶ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 88.

¹⁵⁷ WALDENFELS, B., *Znepokojivá zkušenost cizího*, s. 67.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 67.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 68.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 72-73.

Nebudeme zde již podrobněji sledovat Waldenfelsův rozbor, zůstaneme jen u této ukázky možného podrobnějšího zpracování problematiky, než jaké předložil Patočka ve svém víceméně skicovitém nástinu v *Přirozeném svvětě* jako filosofickém problému. Pochopitelně ovšem, vždyť v této práci je jeho prvotním tématem sám přirozený svět, přičemž domov je „jen“ (a právě!) jeho „centrem“. Povšiměme si jen ještě, že Waldenfels také zmiňuje Erwina Strause, který prý dává do souvislosti jistý „fenomén jeviště“, ve kterém se člověk usazuje a zároveň vykonává pohyb. A že se zde také nabízí jistá možnost uvažovat o podobnostech a rozdílech s Patočkovou vlastní verzí fenomenologie přirozeného světa, pro niž je charakteristický pohyb lidské existence díky němuž je člověk schopen pochopit sám sebe, otevřít se světu a najít tak svůj domov, který nám dává pocit bezpečí.

5.2 Domov určený základními tendencemi člověka

Patočka dále charakterizuje domov jako něco, co vyrůstá z lidských tendencí, a to dispoziční a komunikační. Dispoziční tendence je zde přirozené směřování a úsilí k ovládnutí a komunikační tendence je formována spoluprací, spolužitím, úsilím o porozumění sobě samému i druhým a vzájemným porozuměním. Každý člověk si tyto tendence nese s sebou. Domov je utvářen těmito tendencemi, jednak jako možnost zacházet s věcmi a jednak jako možnost porozumění. Obě tyto tendence vytvářejí náš svět, ovšem u každého jiným způsobem dle intenzity. A proto je i každý národ jiný, ba i pro různá povolání jsou různé pohledy na život, svět. „Pro rolníka např. dispoziční tendence nabyla formy kontaktu s přírodou jako podmínkou života, zatímco řemeslník či dělník pracuje v umělé dílně s věcmi mrtvě poslušnými, s nástroji a výrobky.“¹⁶¹ Rolník se tedy nejvíce cítí silný a šťasten na poli, kde se cítí být doma, kdežto řemeslník se nejlépe a nejsilněji doma cítí být v dílně, co je pro jednoho domovem, druhému je cizí, jak dodává Patočka.

Tendence se podle Patočky vyvíjením, což dokládá na vývoji dítěte, které má dispoziční tendenci, manipulaci s věcmi, nejprve malou, omezenou, ale získáváním nových možností, rozvojem jeho schopností, se tato tendence rozšiřuje; a tím se rozšiřuje i „osvojené a bezpečné“. „Bezprostřední okolí je stále více pronikáno vztahem služebnosti k životu – domov je cosi jako rozšířený organismus.“¹⁶²

¹⁶¹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 112.

¹⁶² Tamtéž, 113.

Aspekty nutné k utváření domova vyjadřuje taky naše tělesná konstituce a její možnosti činnosti a zabezpečení životních funkcí. Podle Patočky má člověk dvojí zkušenost o těle, a to vnitřní, kdy si je vědom možnosti dispozice svým tělem, která může být původní nebo získaná, a vnější, kdy ji člověk získává od dalších věcí na světě. Přesto je tělesnost něčím v pozadí, co vyjde najevo, až když je to nutné, jak říká Patočka, neboť „pozornost se netýká nástroje, nýbrž díla; teprve tím, že nastane funkční porucha, obrací se od účelu zpět k prostředku.“¹⁶³ V souvislosti s tělesností hovoří také Patočka o blízkém a vzdáleném prostředí, mající různou strukturu. Blízké má charakter praktický, tedy jde o bezprostřední prostředí, které nám umožňuje rozvíjet se, ukájet naše potřeby, nutnosti. Vzdálené je celkovější a je oblastí možného. Tedy co je pro jednoho člověka blízké, užitečné, to je pro druhého člověka vzdálené a neužitečné.

Neméně důležitý je i čas, který dle Patočky má charakter dispozice, tudíž s ním člověk může nakládat různým způsobem a tím získává praktický ráz, skrze který porozumí svému okolí.

Tím, že jsou uvedené tendence naše a jejich cílem je nás uskutečnit, uspokojit, naplnit náš život, se podle Patočky právě svět dělí na domov a cizotu. „Domov je ta část univerza, jež je tak propracována našimi tendencemi, že se stala takřka širší oblastí naší disponibility.“¹⁶⁴ Domov, jak uvádí Patočka, je tedy místo, které je pro nás bezpečné, o kterém rozhoduje, kde se člověk cítí dobře, kde získává sílu. A právě tyto tendence, které vytváří domov, a také místo, kde je nám dobře, je pro člověka přirozenou věcí. „Tak je i domov z hlediska noetického jen a jen vyplněnou podstatou, generální podstatou, vzniklou dlouhým zráním za účasti toho nejbyťostnějšího, co v sobě můžeme najít.“¹⁶⁵

V rozpracování motivu domova dle Hogenové „domov je ohňový střed“, je „celkem bez marga“, je dobrem a ochranou pro každého, kdo „ví, že je doma.“¹⁶⁶ A jak dále Hogenová říká, tím, že člověk pečuje o svou duši, pak tento ohňový střed nalezne a domovem se mu tak stane i kosmický pořádek, tedy svět jako celek.

Nezapomeňme přitom, že díky tomu pak celé univerzum je pro nás domovem v širším slova smyslu, jestliže je univerzum celkem, pak v jistém smyslu nemůže existovat nic, co bychom v jeho rámci nemohli pochopit. Tak se člověk obrací prý i k minulosti, aby získal odpovědi na své otázky, kdy dochází k tzv. zpřítomňování, jak říká Patočka. (A to dvojího druhu, buď se

¹⁶³ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 114.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 116.

¹⁶⁵ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 106.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 218 a 219.

jedná o znovuzpřítomnění zkušenosti, která je reaktualizací, anebo se jedná o fiktivní prožití, které není původní, a tudíž dřívější nelze prožít v jeho originalitě.)¹⁶⁷

Při utváření domova nejsem důležitý jen já sám, jen mé zkušenosti, ale „domov je místem, kde můžete sdílet své problémy s druhými. Vyslechnou vás, prožívají to s vámi.“¹⁶⁸ Domov znamená spoluzkušenost, jak dodává Patočka, protože „ve vzájemné pomoci teprve povstává *konkrétní* domov, tento kout společné vůle a bezpečí, kde má vlastní vůle hraje roli sice důležitou, ale přece pouze částečnou; [...].“¹⁶⁹ Jde tedy o „spolu“, spoluprožívání, spoluchtění...¹⁷⁰, jak uvádí Patočka, vždy je zde to důležité „spolu“, abychom se mohli seberealizovat. My sami se může učit z chyb a ze zkušeností druhých a tím, se stát lepším. Potřebujeme druhého, potřebujeme nejen tendenci dispoziční, ale i komunikační, která znamená ono „spolu“. A když se tak neděje, člověk je sám, i když má kolem sebe rodinu.¹⁷¹ K tomuto Patočka dodává, že domov přestane být domovem, „jakmile z něho odejde někdo, s kým jsme se docela sblížili, a že zeje náhle nezvyklou cizotou.“¹⁷²

5.3 Domov jako hodnota

Pro filosofii je důležité hledat pro člověka hodnoty, které mu dají smysl a základ všeho, jak podotýká Stanislav Stark a ve svém článku *Domov jako hodnota dle Jana Patočky a Otto Friedricha Bollnowa* dokresluje pojetí domova u Patočky a zároveň jej srovnává s dalším filosofem německého původu, Otto Bollnowem, který se přitom zabývá dalšími aspekty domova, kterými se Patočka moc nezaobírá, avšak souvisejí s pojetím domova, a tím je dům a jeho okolí.

Domov je důležitou hodnotou, protože se člověk díky ní může seberealizovat, naplňovat svůj život a tak ho prožívat autenticky. Každý člověk prožívá svůj vlastní domov. „Domov jako hodnota vstupuje do lidského života do procesu hodnocení sebe samého, do procesu sebezhdnocení.“¹⁷³ Hodnota domova prý vstupuje zároveň do sebehodnocení, hodnocení vlastního života. Aby byla zdůrazněna situace člověka hledajícího si domov, Stark představuje

¹⁶⁷ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 117.

¹⁶⁸ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova* ž, s. 243.

¹⁶⁹ PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 120.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 119.

¹⁷¹ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 243.

¹⁷² PATOČKA, J., *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 120.

¹⁷³ STARK, S., *Domov jako hodnota dle Jana Patočky a Otto Friedricha Bollnowa*. In: HOGENOVÁ, A.; PELCOVÁ, N., *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*, s. 58.

člověka, který neustále cestuje, mění své místo, tudíž popisuje poutníka, které nemá svůj domov. K tomuto dodává, že jde o poutníka jako postmoderního člověka, což dokládá i úvahami sociologa Zygmunda Baumana, který moderní dobu chápe jako pout', která však má smysl, neboť dochází k sebeuvědomění člověka. Přičemž identita se v postmoderní době ztrácí a rovněž se tak ztrácí i nejistota, která "má být a pravděpodobně i je charakteristickým rysem života v postmoderní době, ale ona sama člověku nijak neprospívá, protože on vždy jistoty hledá."¹⁷⁴ Tento problém nejistoty lze, podle Starka, vyřešit právě tím, že máme odpovědnost nejen sami za sebe, ale i za druhé, se kterými žijeme a vytváříme s nimi domov. A zde je souvislost s Patočkovým pojetím domova, jako hodnoty významně určující lidský život.

Stark potom rekapituluje Bollnowův přístup. Ten vychází z existencialismu a snaží se jeho nezakotvenost a absurditu překonat hledáním jistot a smyslu lidské existence. Jednu z těchto jistot nalézá Bollnow v domově. Přitom ale "domov spojuje s problematikou jistoty" jako součástí takového lidského pobytu, který směřuje k blaho-bytí. V něm právě vidí jednu ze základních jistot lidského života. Domov v podobě "místa k bydlení", je pak "oním místem, kde je člověk doma, kde se cítí dobře, kde nachází bezpečí, jistotu."¹⁷⁵ "Člověk se jako člověk" utváří, jen když "bydlí v domě", přičemž "cesta jeho života je cestou hledání a vytváření takového domova"¹⁷⁶, dodává Stark, když navazuje na slova Bollnowa.

Bollnow zdůrazňuje, že i když máme svůj domov, nejsme tím sice uchráněni od všeho zlého, ale přesto je důležité pro lidskou existenci domov budovat. "Člověk se snaží zbudovat a přivlastnit si dům, v něm vytvořit domov a ten učinit sobě vlastním."¹⁷⁷ Podle Starka však nejde o vlastnění v běžném slova smyslu, ale o uskutečňování, pochopení sama sebe díky hledání a budování domova. Pro Bollnowa je důležité i prostorové vymezení domova, jak říká Stark, což tím pro něj není jen dům, ale i to, co je za hranicemi domu, tedy jeho okolí, např. město, kde je postaven dům, a dále také příroda. Zdůrazňuje, že se nemá oddělovat dům od okolní přírody, protože "dům chápe jako centrum, z něhož vycházíme při konstituování jistoty našeho bytí vztahujícího se k domovu pojatému širěji [...]."¹⁷⁸ Dle Starka tak domov v „úzkém smyslu“

¹⁷⁴ STARK, S., *Domov jako hodnota dle Jana Patočky a Otto Friedricha Bollnowa*. In: HOGENOVÁ, A.; PELCOVÁ, N., *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*, s. 58 a 59.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 59.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 60.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 61.

nabízí možnost považovat nějak za „domov“ i „město, v němž žijeme, krajinu našeho domova a v nejširším pojetí celý svět“ – tedy nakonec „získat jistotu domova bydlením ve světě“.¹⁷⁹

Jak dále Stark konstatuje, nejde jen ovšem o to místo samotné, které tvoří domov, ale především běží o život v něm a „lidí, s nimiž jsme doma“¹⁸⁰. Akcentuje pak „úkoly bydlení“, a to zejména ten, který je po *nalezení jistoty a bezpečí a neuzavření se do „vnitřního prostoru“* domu charakterizován jako *hledání cesty k vnějšimu světu*.¹⁸¹ A právě v tom vidí Stark blízkost směřování výkladů Patočky a Bollnowa. Hodnota domova, píše Stark, se vytváří na základě nejen toho, co je nám známé, blízké, ale i opačně, na základě toho, co je nám vzdálené, neznámé. Tento protiklad může být překonán tím, že celý svět bude pro nás domovem, bude místem, kde se člověk cítí dobře. Podle něj tedy běží i o to, „jak učinit vnitřním, blízkým, necizím, domáckým svět jako celek, svět jako místo pobytu člověka“ – „aby se člověk cítil doma nejen ve vlastním domě, ale i ve světě“¹⁸² – A zde je vidět, jak dodává Stark, určitá korespondence v pojetí domova u Bollnowa a Patočky.

5.4 Přirozené místo jako výchozí bod pro filosofii domova dle B. Janáta

Aristoteles je tím, kdo považoval přirozené místo za základní kámen jeho koncepce pohybu, o čemž jsem se zmiňovala již v podkapitole „Pojetí životního pohybu“. Zde se ale Aristotelovi budu věnovat pouze v rámci pojetí domova, které mělo na Patočku vliv, přičemž zde využiji článek Bohumíra Janáta *Domov jako metafyzický horizont lidského života*. „Přirozené místo je domovem, k němuž všechno spontánně tíhne, je místem klidu, harmonie, spočinutí, naplnění a dovršení.“¹⁸³ Toto Aristotelovo přirozené místo je podle Janáta domovem pro každou věc.

Pojem přirozeného místa je pak bezproblémový vůči fyzickým věcem, jak říká Janát, neboť tyto se pohybují na základě své váhy, větru či působením jiné síly. Složitě je to pak u metafyzických jsoucn, jako je např. cit, touha, rozum apod. S tím vyvstává i otázka, kde je přirozené místo pro člověka, což Aristoteles řeší koncepcí Boha, který ač sám je nepohyblivý, tak je zdrojem veškerého pohybu, je „nepohybující se hybný princip.“¹⁸⁴ Rovněž tak jako Aristoteles i sv. Augustin jako představitel křesťanské filosofie spatřuje přirozený domov na

¹⁷⁹ STARK, S., *Domov jako hodnota dle Jana Patočky a Otto Friedricha Bollnowa*. In: HOGENOVÁ, A.; PELCOVÁ, N., *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*, s. 61.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 61.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 62.

¹⁸² Tamtéž, s. 62.

¹⁸³ JANÁT, B., *Domov jako metafyzický horizont lidského života*, s. 384.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 384.

základě Boha, jak uvádí Janát a dokresluje to úryvkem z jeho *Vyznání*: „Oheň šlehá vzhůru, kámen padá dolů. Tělesa si svou vahou žádají svá místa... Kde věci nejsou uspořádané, dávají se do pohybu; když se uspořádají, zůstávají klidné.“¹⁸⁵ Pro oba je důležitý věčný řád, pro jednoho cestou dedukce a pro druhého „cestou existenciálního rozhodnutí pro víru ve zjevenou Pravdu.“¹⁸⁶ Tento řád, domov člověka, může zprostředkovat jedině Bůh, jak říká Janát. Protože v tomto řádu dle důležitosti pak má přirozené místo nejen každá věc, ale i člověk a každý další tvor.

Podle Janáta je v pojetí domova patrný třetí rozměr, který však popírá absolutní řád, a tím je novověk, založený na člověku a rozumu. „Byli to možná astronomové, kteří stáli na počátku a kteří – budeme-li parafrázovat Friedricha Nietzscheho – strčili hlavu do hvězdného písku nebeských věcí natolik, že se jim vesmír nakonec proměnil v nekonečný, bohaprázdný a smysluprostý prostor, z něhož na člověka dýchá, jak to intenzívně pocítil Blaise Pascal, úzkost, děs a vědomí vlastní nicotnosti.“¹⁸⁷ Koperník, Galilei, Descartes, jehož tradice je založena na myslícím já, a to apriorně, ale i další filosofové podle Janáta jsou těmi, kdo otevírají cestu cizotě do oblasti domova. Na jejich konci pak stojí Nietzsche se svou myšlenkou smrti Boha a Nadčlověkem, který ukončí lidské bloudění a ukáže mu pravý domov na základě věčného návratu. A pokud se vše opakuje, pak jsme pouhou figurkou v kruhovém pohybu, jak říká Janát. A dodává, že Nietzscheho myšlenka věčného návratu, který neumožní změny, tedy může působit dost skepticky v souvislosti s domovem, který se tak stává nesvobodným a beznadějným. „Myšlenka cesty k domovu nám brání chápat domov jako stereotyp zabydlenosti ve všedním, bezpečném, obeznámeném a takřka již naplněném způsobu života.“¹⁸⁸ A tato myšlenka cesty podle Janáta ukazuje člověku, kudy se má vydat, aby našel svůj cíl, tedy domov a to za předpokladu, že se nebude bezcílně toulat.

Janát dále zmiňuje filosofa Martina Heideggera, jehož inspirací byl Nietzsche, „Heidegger však nekončí u Nietzscheho zapřísáhlé výzvy k věrnosti zemi, resp. pozemské konečnosti, která má být naším jediným domovem, v němž se odehrává věčný návrat téhož (ewige Wiederkunft des Gleichen).“¹⁸⁹ Pro něj je základem přirozeného světa *bezdomoví*, jak uvádí Janát, který zahrnuje vykořeněnost, ztrátu jistoty, zničení ontologické podstaty a tím i ztráty víry v člověka jako duchovní bytosti. Jak Janát poznamenává, tato ztráta byla nahrazena technologií moderní

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 384.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 385.

¹⁸⁷ JANÁT, B., *Domov jako metafyzický horizont lidského života*, s. 385.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 389.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 386.

doby proto, že křesťanství v době náboženských válek v sedmnáctém století ztratilo důvěru. Pro Heideggera člověk, který přežil smrt Boha, v době nihilismu, je odkázán jen na svou smrtelnost jako východisko své existence, jak poznamenává Janát. A proto bytí je Heideggerovým *bytím k smrti*, kde smrt je v absolutním postavení proti člověku. Smrt je tedy tím, kde končí lidské úsilí, což nenastává v okamžiku umírání, ale tato bezvýhodná situace provází člověka stále od počátku.¹⁹⁰ A aby nás smrt nepřekvapila, musíme se na ní připravovat po celý náš život, neboť „smrt si neseme v sobě jako nejvlastnější možnost, tato možnost nám patří a náleží nám nejvíce ze všech možných možností.“¹⁹¹ Janát mluví o paradoxu, neboť když se původní člověk žijící v pravdě postaví tváří v tvář smrti a bezdomoví, pak může přijmout skutečnost takovou jaká je, a tudíž dokáže překonat nepříjemné prostředí a zabydlet se, tedy „nalézt domov v bezdomoví – toť základní paradox etiky existencialismu.“¹⁹² Tento paradox podle Janáta nesymbolizuje touhu po překročení daného stavu jako popření, ale znovunavrácení se k transcendenci lidské existence, která spojí nebeské s pozemským, čímž dojde ke změně bezdomoví na domov, který je nám bezpečím a jistou. Toto je pro Patočku důležité. Zde bych si dovolila podotknout, že o tomto hovoří Patočka ve své filosofii pohybů, především ve třetím pohybu průlomu, kde stáří je tím, které se dokáže postavit tváří v tvář smrti. Staří lidé jsou ti, kteří jsou smíření se smrtí, přijmou tedy i sami sebe, pečují o svou duši a tím můžou zachytit svět v celku, neboť péči předávají dalším. Třetí pohyb tedy představuje pravý přirozený domov, jehož znakem je otevřenost.

¹⁹⁰ JANÁT, B., *Domov jako metafyzický horizont lidského života*, s. 386-387.

¹⁹¹ HOGENOVÁ, A., *K fenoménu stáří*, s. 182.

¹⁹² JANÁT, B., *Domov jako metafyzický horizont lidského života*, s. 388.

6 ZÁVĚR

Největším Patočkovým přínosem ve filosofii, ale vlastně i filosofii člověka, je zřejmě jeho pojetí přirozeného světa a s tím související lidská existence jako trojpohybu. Podle něj nelze lidské bytí chápat jako nehybné jsoucno, nýbrž jako širokou aktivitu, která vede k úsilí být člověkem. Nejdůležitějším pro to, čím je člověk, je právě třetí pohyb, kde člověk nachází sám sebe a obrací se svou otevřeností k druhým. Právě v pojetí přirozeného světa je vidět Patočkova změna jeho myšlenek, a to od Husserla a jeho statické transcendentální subjektivity k Heideggerově dynamické ontologii akcentující způsoby a smysl bytí člověka. Patočka dokázal vytvořit vlastní pojetí fenomenologie, jež má spojit dva historicky oddělující se světy, tedy náš „přirozený svět“ a „svět vědy“, spojit, a to, aniž by jeden svět potlačoval druhý. Jeho fenomenologie se chce zabývat praktickými otázkami lidského života. V této souvislosti jsem pak dospěla k závěru, že ale skutečně nejdůležitějším úkolem v životě člověka je „starost o duši“. Její koncepce vychází již z antiky, ale Patočka ji znovuobjevil i pro dnešní dobu.

S přirozeným světem a péčí o duši samozřejmě souvisí i výchova, které se Patočka věnuje v záznamu svých přednášek „Filosofie výchovy“. Pro Patočku je výchova duševní svobodou, kdy člověk rozhoduje sám za sebe, ale zároveň přebírá odpovědnost i za druhé. Výchova je pak posléze sebevýchovou, jako vzdělání je i sebevzděláním. Výchova tedy vede k sebevýchově a podstatně souvisí s tím, že každý by se měl spoléhat především sám na sebe a též nést i zodpovědnost sám za sebe – ale ovšem i za ostatní. K sebepoznání je ale důležitá právě výchova ve svých počátcích, neboť člověk je svým způsobem předně nějak formován a to prostřednictvím interakce s okolím. Sebevýchova tedy nevzniká sama od sebe, k ní musí být člověk probuzen a motivován posunout se výše. K tomu pomáhají učitelé a vychovatelé, rovněž vzory z minulosti i přítomnosti a ovšem i určité ideály. I když v dnešní zrychlené době ani člověk nemívá čas se pozastavit sám nad sebou, přesto by se o to měl pokusit, protože teprve poznáním sebe sama můžeme lépe poznat své okolí a eliminovat špatné vlastnosti, ovládat své chování a jednání, čímž dokážeme působit i na ostatní lidi a vytvářet tím zdravou společnost, která je v pohybu, úsilí „jít výš“. K Patočkově zamyšlení se nad výchovou přispělo dále, když Patočka pracoval na „Komeniologických studiích“. Jak pro Komenského, tak pro Patočku, je obecně důležitá autonomie vychovávaného, která uspokojivě formuje lidskou společnost. Komenský přitom však vychází z určité pansofie, směřující člověka především ke spolupráci s ostatními.

Domov je pak v Patočkově pojetí člověka a jeho přirozeného světa vsutku jakýmsi „přirozeným místem“, centrem přirozeného světa a „útočištěm“, které umožňuje vybudovat harmonický život a vztah ke světu. Domov představuje a zabezpečuje pocit bezpečí, jistoty, východiska. Není to jen místo, ale také lidé, kteří k němu patří, vztahy a formování, které nám umožňují dále pronikat do světa, který je sice mimo domov cizotou, ale i tak má určitý charakter možné blízkosti. A který se nám pak postupně naší životní činností i lidským směřováním může snad stát „domovem“ i celý. Co do tohoto domova a blízkého nejprve nepatří, Patočka nazývá dálavou nebo cizotou, kde se věci vyskytují jako něco, co je překvapivé, nepochopitelné a hroživé. U Patočky se setkáme i tzv. lidskou cizotou, která závisí na pochopení druhého. Kromě této cizoty je „náš“ domov v dnešní době ohrožen i technickými vymoženostmi, kdy člověk všem věcem nerozumí, až přestává rozumět i sám sobě. Právě k tomu se, myslím, hodí připomínat si Patočkův apel na „péči o duši“. Protože jen skrze něj jsme schopni porozumět nejen sami sobě, ale i chápat druhé bytosti a tím spoluvytvářet svět jako celek, v němž se dá žít a můžeme „být doma“. Pečovat o duši ovšem také znamená žít v pravdě; a to je riskantní, jak dokládá Blecha slovy: „Svou smrtí dosvědčil věrnost hodnotám, o nichž věřil, že jsou pilířem Evropy, totiž hledání pravdy, péči o ni a budování tolerantní pospolitosti hledajících.“¹⁹³ Patočkově filosofické úsilí o pochopení světa i člověka tak dospělo opravdu ke své krajní mezi.

Dospěla jsem k cíli, který jsem si vytyčila na počátku? Domnívám se, že ano. Snad jsem odpověděla i na některé otázky, které si v průběhu čtení mé práce mohl čtenář položit. Je ovšem zřejmé, že mnoho dalších jich zbývá, vždyť poznání je úkolem na celá díla i celý život, ne jen na jednu diplomovou práci. Přesto mohu alespoň shrnout svůj výsledek, jak pro mě z práce povstal: Domov je centrem přirozeného světa i základem pro výchovu. Vždy je však důležité sebepoznání a následné otevření se druhým. Zde si musíme umět i stanovit cíle a odpočívat při zdolávání překážek, čímž nejen získáme nové zkušenosti a „cizotu“ budeme přeměňovat v „náš domov“, ale zdokonalíme i sami sebe. Domov nám k tomu pomáhá, domov nás zachraňuje, protože „dobro domova se nerozplyne do nicoty, zůstává zde jako nezničitelný střed světa.“¹⁹⁴ Nesmíme ale v něm být sobečtí, nesmí nám být to špatné kolem nás lhostejné; jinak nás to neposune dál, nebudeme žít v pravdě a ani ve světě, který je naším světem společným, a o který musíme pečovat neméně, než o svou „duši“.

¹⁹³ BLECHA, I., *Jan Patočka*, s. 195.

¹⁹⁴ HOGENOVÁ, A., *Fenomén domova*, s. 113.

7 RESUME

As a topic of the diploma thesis, I chose the Czech philosopher Jan Patočka, who is known as a great personality not only in the Czech Republic but also abroad. He will certainly never go into oblivion in view of his philosophical conception of man. The philosophy of Jan Patočka is very wide and varied, therefore I would like to try and summarize his problems of the natural world, home as well as education, whereby it is all related to psychology, because Patočka is a teacher whose writings are not only pedagogical, filosofical but also psychological.

The greatest Patočka's contribution in philosophy is without a doubt his conception of the natural world and the human existence as a triple movement, because, according to him, human beings can not be understood as immobile beings but as an activity that leads to an effort to be human. The most important is the third movement where one finds himself or herself and turns with openness to others. It is in the conception of the natural world where Patočka's change of thoughts from Husserl is visible and his static transcendental subjectivity as compared to Heidegger's dynamic ontology. I have also come to a conclusion that the most important task in a person's life is "the care of one's soul", which comes from antiquity, and Patočka rediscovers it for the present time.

The natural world of course also relates to the upbringing that is for Patočka a form of mental freedom, whereby one makes decisions for himself, but at also takes responsibility for others. Education therefore leads to self-confidence. I think that everyone should rely primarily on themselves and also take responsibility for themselves. It is up to ourselves whether or not we wish or want to become self-educated. The word "want" here is important for achieving our goals, regarding self-education, and for becoming a better person, at least in our own eyes. Patočka also addresses the Greek philosophy, which was an educational movement and, above all, comes out of Sokrates. For Sokrates as well as for Patočka this was a dialogue-based education, which therefore leads to self-knowledge as well as self-control.

For Patočka, the concept of home is important because it is a natural place, but today it is influenced by technical progress, whereby one moves away not only from his surroundings, but above all from himself. Human beings have lost their home, but only there we are able to find ourselves and open up the neighborhood. We have to control the technology and not let it control us, we should not accept the technical world as our own world. Home is a natural world and a foundation for education. Home introduces the natural world and the world of modern science is foreign for us. We need to „put it in brackets“. Self-knowledge is always important

thereafter we can open up to others. We must not be selfish, we must not be bad because what's around us is bad because this will not allow us move forward, it will not make us better, and therefore we would not be able to live in the truth and take care of our soul.

8 POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ LITERATURA

PATOČKA, Jan. *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové: studie z dějin filosofie od Aristotela k Hegelovi*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, 415 s.

PATOČKA, Jan. *Aristotelés: přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-067-2.

PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan a Jan FREI, ed. *Fenomenologické spisy: texty z let 1931-1949*. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-807298-307-0.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ondřej ŠVEC, ed. *Fenomenologické spisy*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-420-6.

PATOČKA, Jan. *Filosofie výchovy*. Praha : Univerzita Karlova, 1997. (Studia paedagogica ; č. 18, ISSN 0862-4461.

PATOČKA, Jan. *K prehistorii vědy o pohybu: svět, země, nebe a pohyb lidského života*. Tvář, roč. 2, 1965, č. 1.

PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4.

PATOČKA, Jan a Věra SCHIFFEROVÁ. *Komeniologické studie I.: soubor textů o J. A. Komenském*. Praha: Oikoymenh, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan a Věra SCHIFFEROVÁ. *Komeniologické studie II.: soubor textů o J.A. Komenském*. Praha: Oikoymenh, 1998. Oikúmené. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan, SCHIFFEROVÁ, Věra, ed. *Komeniologické studie III.: soubor textů o J.A. Komenském*. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7007-179-6.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši I*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši II*. Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-91-7.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK, ed. *Péče o duši III.: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8.

PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha : Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0365-6.

PATOČKA, Jan. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. 1. vyd.. Praha : ISE, 1995. ISBN 80-85241-90-0.

PATOČKA, Jan, VOJTĚCH, Daniel a Ivan CHVATÍK, ed. *Umění a čas: soubor statí, přednášek a poznámek k problémům umění*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-113-7.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BEDNÁŘ, M. *České myšlení*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1996. ISBN 80-7007-088-9.

BLECHA, I. *Jan Patočka*. Olomouc : Votobia, 1997. ISBN 80-7198-287-3.

BLECHA, I. *Jan Patočka a ohlas fenomenologie*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-7067-567-5.

DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-37-2.

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomén domova*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-705-2.

HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu stáří*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-593-5.

HUSSERL, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. 2. vyd. Praha : Academia, 1996. ISBN 80-200-0561-7.

JANÁT, Bohumír. *Domov jako metafyzický horizont lidského života*. Filosofický časopis, roč. XL, 1992, č. 3.

KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka, filosofický životopis*. 1. vyd. Praha : H & H, 1993. ISBN 80-85787-21-0.

KOHÁK, Erazim. *Domov a dálava: kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. 2., rozš. a opr. vyd. Praha: Filosofia, 2010. ISBN 978-80-7007-340-7.

PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PALOUŠ, Radim. *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1833-3.

PALOUŠ, Radim. *Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: OIKOYMENH, 2008. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-302-5.

PALOUŠ, Radim. *K filozofii výchovy: (východiska fundamentální agogiky)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25390-3.

PETŘÍČEK, Miroslav. *Jan Patočka a myšlenka přirozeného světa*. Filosofický časopis. 1990, 38, 1-2, s. 22-44.

STARK, Stanislav. *Domov jako hodnota dle Jana Patočky a Otto Friedricha Bollnowa*. In: HOGENOVÁ, Anna; PELCOVÁ, Naděžda. *Hodnoty ve výchově, umění a sportu*. Praha: KREACE, 2008. 246 s. ISBN 978-80-7290-285-9.

STARK, Stanislav, Nikolaj DEMJANČUK a Dagmar DEMJANČUKOVÁ. *Kapitoly z filosofie výchovy*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-56-2.

TYRŠOVÁ, Andrea. *Pojetí člověka v díle Jana Patočky (se zaměřením na jeho pojetí životního pohybu)*. Plzeň, 2008. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Humanistika.

WALDENFELS, Bernhard. *Znepokojivá zkušenost cizího*. Praha: Oikoymenh, 1998. Oikúmené. ISBN 80-86005-49-6.